

Хмельницький національний університет
Гуманітарно-педагогічний факультет
Кафедра слов'янської філології

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

Магістр

Галузь знань *03 Гуманітарні науки*

Спеціальність *035 Філологія*

Спеціалізація *Слов'янські мови і літератури (переклад включно),
перша – польська*

на тему: Відмінності граматичного роду іменників у слов'янських мовах

Шифр КРФПРмз.22036.01.09.00

магістрантки II курсу групи ФПРмз-21-1 _____ Юлія ПФАЙФЕР
підпис

Керівник _____ Наталія ТОРЧИНСЬКА
підпис

До захисту допускаю:

Завкафедри слов'янської філології _____ Неля ПОДЛЕВСЬКА
підпис

Хмельницький, 2022

ХМЕЛЬНИЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Факультет гуманітарно-педагогічний

Кафедра слов'янської філології

Освітній рівень магістр

Галузь знань 03 Гуманітарні науки

Спеціальність 035 Філологія

Спеціалізація Слов'янські мови і літератури (переклад включно), перша – польська

Освітня програма освітньо-професійна

«ЗАТВЕРДЖУЮ»

Завідувач кафедри слов'янської філології

_____ (Неля ПОДЛЕВСЬКА)

15 вересня 2022 року

ЗАВДАННЯ

на кваліфікаційну роботу

ПФАЙФЕР ЮЛІ ВАСИЛІВНІ

1. Тема роботи «Відмінності граматичного роду іменників у слов'янських мовах», затверджена на засіданні кафедри слов'янської філології 11 червня 2021 року, протокол № 11.

2. Термін подачі здобувачем вищої освіти завершеної роботи – грудень 2022 року.

3. Вихідні дані роботи:

Вивчення поняття граматичної категорії є одним з ключових у граматиці, проте досі не отримало однозначного висвітлення, тому й стає предметом лінгвістичних досліджень, зокрема польських та українських мовознавців

У наукових розвідках дослідження граматичної категорії роду має неоднозначне трактування, тому навколо цієї категорії тривають дискусії. Вивчення цієї категорії у контрастивному аспекті є важливим, оскільки на сучасному етапі взаємодія носіїв досліджуваних мов є найбільш активною в порівнянні з попередніми періодами.

Спорідненість польської та української мов, активне вивчення та комплексне зіставлення двох слов'янських мов для виявлення відмінностей граматичного роду формально однакових іменників зумовлює **актуальність** теми кваліфікаційної роботи. Це дозволить проаналізувати форми вираження граматичного роду іменників, а також з'ясувати відмінності в їх реалізації.

4. Зміст розрахунково-пояснювальної записки (перелік підлеглих розробці питань):

– вивчити наукові дослідження, присвячені граматичному значенню категорії роду;

– визначити засоби вираження граматичного роду в польській та українській мовах;

– зафіксувати приклади досліджуваної проблеми на матеріалі словників;

– проаналізувати особливості родової приналежності назв істот та неістот у досліджуваних мовах;

– виявити відмінності граматичного роду формально однакових іменників у польській та українській мовах;

– зробити поділ вибраних іменників на лексичні групи.

5. Графічного матеріалу немає.

6. Консультанти по роботі із вказівкою розділів, які їх стосуються			
Розділ	Консультант	Підпис, дата	
		завдання видав	завдання отримав
	HEMAC		

7. Дата видачі завдання – 19 жовтня 2021 року

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН			
№ з/ч	Найменування етапів кваліфікаційної роботи	Термін виконання етапів роботи	Примітка
1.	Обрання теми кваліфікаційної роботи	Вересень 2021 року	
2.	Опрацювання наукової літератури з теми дослідження	Вересень-жовтень 2021 року	
3.	Збирання матеріалу, його первинна наукова інтерпретація	Вересень–листопад 2021 року	
4.	Написання першого розділу кваліфікаційної роботи	Грудень 2021 – березень 2022 року	
5.	Апробування результатів дослідження шляхом здійснення публікації в збірнику наукових праць та участі в конференціях	Жовтень 2021 року – листопад 2022 року	
6.	Написання другого розділу кваліфікаційної роботи	Квітень – червень 2022 року	
7.	Написання третього розділу кваліфікаційної роботи	Серпень – жовтень 2022 року	
9.	Написання «чорнового варіанту» кваліфікаційної роботи	До листопада 2022 року	
10.	Попередній захист кваліфікаційної роботи	22 листопада 2022 року	
11.	Остаточне завершення кваліфікаційної роботи	Грудень 2022 року	
12.	Подача кваліфікаційної роботи на кафедру і її захист	Грудень 2022 року	

Магістрант _____ Юлія ПФАЙФЕР

Керівник роботи _____ Наталія ТОРЧИНСЬКА

Анотація

Тема роботи: **«Відмінності граматичного роду іменників у слов'янських мовах»**

Автор – Пфайфер Ю. В.

Науковий керівник – Торчинська Н. М.

Обсяг кваліфікаційної роботи – 68 сторінок.

Робота містить 82 джерела посилання

Ключові слова: *граматична категорія, граматичний рід, іменник, граматичне значення, засоби вираження, назви істот, назви неістот, граматична компетентність, міжмовна інтерференція, граматичні явища.*

Кваліфікаційна робота присвячена дослідженню відмінностей граматичного роду формально однакових іменників польської та української мов.

Потреба вивчити та дослідити способи і засоби реалізації граматичного роду іменників досліджуваних мов з метою вивчення відмінностей й зумовлює актуальність теми дипломної роботи, що полягає в комплексному аналізі іменників, що мають формально однакову будову.

Меті підпорядковується вирішення завдань: вивчити наукові дослідження, присвячені граматичному значенню категорії роду, в розвідках вітчизняних та зарубіжних вчених; визначити засоби вираження граматичного роду в польській та українській мовах; зафіксувати приклади досліджуваної проблеми на матеріалі словників; проаналізувати особливості родової приналежності назв істот та неістот у досліджуваних мовах; виявити відмінності граматичного роду формально однакових іменників у польській та українській мовах; зробити поділ вибраних іменників на лексичні групи; представити методи та використання дослідженої теми під час вивчення граматичної категорії роду на мовознавчих дисциплінах.

Об'єктом дослідження є формально близькі іменники польської та української мов. Предмет – формальні та лексико-семантичні ознаки категорії роду у досліджуваних мовах. Матеріалом дослідження є близько 486 формально однакових іменників досліджуваних мов, вилучених методом суцільної вибірки із польських та українських словників. Вибір джерельної основи роботи зумовлений спробою простежити та відмінність реалізації граматичного роду в польській та українській мовах.

У процесі дослідження встановлено, що найпродуктивнішим способом визначення граматичного роду іменників є синтаксичний. Зіставлення формально однакових іменників у двох слов'янських мовах дозволило простежити відмінності граматичного роду цих іменників, а також динаміку розвитку категорії роду на сучасному етапі розвитку мови.

Перспективу дослідження вбачаємо в подальшому вивченні відмінностей граматичного роду не тільки формально однакових іменників досліджуваних мов, але й тих, що мають формально різну будову.

Автор _____
підпис автора і дата подання роботи до захисту

ЗМІСТ

Вступ.....	6
1. Теоретичні засади вивчення категорії роду.....	10
1. 1. Граматична категорія роду в типологіях граматичних категорій.....	10
1. 2. Граматичне значення та засоби вираження категорії роду в українській мові.....	15
1. 3. Граматичне значення та засоби вираження категорії роду в польській мові.....	26
2. Граматичні та лексико-семантичні відмінності категорії роду іменників польської та української мов.....	32
2. 1. Відмінності граматичного роду назв істот формально близьких іменників польської та української мов	32
2. 2. Семантичні групи назв неістот формально близьких іменників польської та української мов	35
3. Формування граматичної компетентності в здобувачів вищої освіти.....	49
3.1. Поняття граматичної компетентності.....	49
3. 2. Проблеми формування граматичної компетентності.....	52
Висновки.....	56
Перелік джерел посилання.....	60

ВСТУП

Граматична категорія роду є основною рисою граматичного складу більшості індоєвропейських мов. Проблеми категорії роду тісно пов'язані із взаємодією мовних рівнів і зв'язками між лексичним і граматичним значенням слова.

У сучасній лінгвістиці при вивченні категорії роду основна увага приділяється когнітивним, комунікативним, гендерним і функціональним аспектам цього явища. У нашому дослідженні робиться спроба розглянути категорію роду з позиції його граматичного і лексико-семантичного прояву в польській та українській мовах.

Досліджувані мови належать до тих індоєвропейських мов, семантична та формальна системи яких полягають у реалізації трьох основних загальних родових класів (чоловічий, жіночий, середній). До кожного з них належать іменники, які залежно від притаманного їм закінчення, змінюються згідно з парадигмою відмінювання іменників чоловічого, жіночого чи середнього роду. При визначенні граматичного роду найбільш продуктивним є синтаксичний спосіб.

Незважаючи на велику кількість наукових праць, що присвячені проблемі роду, ця категорія відноситься до числа тих граматичних явищ, які досі не отримали в науці однозначного висвітлення. Питання розподілу іменників за родами досліджували такі слов'янські мовознавці, як: О. Безпояско [2], І. Білодід [33], П. Бонк [37], В. Виноградов [5], І. Вихованець [6], В. Горпинич [9], В. Губич [10], А. Загнітко [12].

Проблему зіставлення граматичного роду іменників слов'янських мов вивчали такі лінгвісти: Г. Басова [1], А. Качура [1], А. Кіхно [1]. Дослідженням різниці граматичного роду польської та української мов займалися В. Кононенко [14], І. Кононенко [14], А. Кравчук [19].

Дослідники зазначають, що граматичні системи споріднених мов відрізняються в типологічному і системному планах, скільки різні функціонально-стилістичні значення категорій, що вивчаються, різну регулярність вживання, неоднакову вартість у системі мов. **Актуальність** теми кваліфікаційної роботи зумовлена недостатньою кількістю наукових праць, у яких зроблено комплексне зіставлення відмінностей граматичного роду формально однакових іменників досліджуваних мов, у сучасному зіставному мовознавстві.

Метою дослідження є зіставлення формально однакових іменників української та польської мов для виявлення відмінностей категорії граматичного роду, її функціонування та засоби вираження.

Досягнення цієї мети передбачає виконання таких **завдань**:

- 1) проаналізувати дослідження вітчизняних та зарубіжних науковців, присвячені граматичному значенню категорії роду;
- 2) визначити засоби вираження граматичного роду в польській та українській мовах;
- 3) проаналізувати вибрані зі словників приклади досліджуваної лексики;
- 4) охарактеризувати особливості родової приналежності назв істот та неістот у досліджуваних мовах;
- 5) зробити поділ вибраних іменників на лексичні групи;
- 6) виявити відмінності граматичного роду формально однакових іменників у польській та українській мовах;
- 7) з'ясувати методи формування граматичної компетентності в здобувачів вищої освіти.

Об'єктом дослідження є формально близькі іменники польської та української мов.

Предмет – формальні та лексико-семантичні ознаки категорії роду іменника у досліджуваних мовах.

Матеріалом дослідження стали 486 формально однакових іменників польської та української мови, відібрані методом суцільної вибірки з «Універсального словника польської мови PWN» за редакцією С. Дубіша, «Словника української мови»: в 11 т., за редакцією І. К. Білодіда.

Методи дослідження. Для аналізу фактичного матеріалу в роботі застосовано комплексний підхід, що виявляється у використанні таких методів: концептуальний аналіз (для встановлення засобів вираження граматичного роду); суцільного добору матеріалу (для виявлення формально однакових іменників, що мають відмінності граматичного роду, у польській та українській мовах).

Для досягнення поставленої мети застосовано й інші методи: описовий (дає змогу проаналізувати лексичні групи вибраних лексем); зіставний (дозволяє зіставити іменники досліджуваних мов); кількісний (використано для визначення вживаності та кількісного підрахунку вибраних лексем з метою отримання об'єктивних результатів).

Наукова новизна роботи полягає в тому, що зроблено спробу комплексного дослідження формально однакових іменників польської та української мов із метою аналізу відмінностей реалізації граматичного роду у тематично різних лексичних групах.

Теоретичне значення отриманих результатів зумовлює можливість розширити наукові уявлення щодо проблематики реалізації граматичного роду іменників у польській та українській мовах. У роботі систематизовано всебічні трактування терміну *граматична категорія роду* і висвітлено відмінності граматичного роду іменників польської та української мов.

Практичне значення полягає в застосуванні результатів дослідження під час вивчення «Сучасної польської мови», «Практичного курсу польської мови», «Методики викладання польської мови» у вишах. Результати дослідження можна використати на факультативних заняттях із вивчення польської мови в

освітніх закладах, а також для написання курсових, дипломних та магістерських робіт тощо.

Апробація роботи. Результати дослідження представлено й обговорено на Всеукраїнській науково-практичній конференції «Актуальні проблеми лінгвістики та лінгводидактики» (Умань, 23 листопада 2022 року), ключові положення висвітлено у статті «Відмінності граматичного роду назв істот формально близьких іменників польської та української мов» (Славістичні студії: лінгвістика, літературознавство, дидактика: збірник наукових праць. Хмельницький, 2022. Випуск дванадцятий).

Структура. Кваліфікаційна робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків та переліку джерел посилання (82 позиції).

1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ВИВЧЕННЯ КАТЕГОРІЇ РОДУ

1. 1. Граматична категорія роду в типологіях граматичних категорій

Вивчення поняття граматичної категорії є одним з ключових у граматиці, проте досі не отримало однозначного висвітлення, тому й стає предметом лінгвістичних досліджень, зокрема польських та українських мовознавців.

Проаналізувавши численні зарубіжні й вітчизняні наукові праці, знаходимо різне трактування терміну «граматична категорія». Укладач Академічного тлумачного словника української мови наводить таке визначення граматичної категорії — «це найбільш абстрактне поняття, яке об'єднує ряд співвідносних граматичних значень, що знаходять своє вираження у відповідних формальних показниках» [72].

Під час вивчення поняття граматичної категорії, науковці беруть до уваги різні підходи до розуміння граматичних категорій, визначаючи два пояснення: функціонально-семантичне, а також семантико-граматичне.

У «Словнику лінгвістичних термінів» граматична категорія тлумачиться як «узагальнене граматичне поняття, яке об'єднує ряд співвідносних граматичних значень, виражених певною системою граматичних форм. Граматичні категорії у відношенні до граматичних значень є загальними, а граматичні значення щодо граматичних категорій – частковими. Граматична категорія ґрунтується на двох і більше граматичних значеннях» [71].

М. Кочерган зазначає, що немає одного визначення поняття граматичної категорії. Це пов'язано з тим, що деякі вчені інтерпретують граматичну категорію дуже широко, наприклад О.О. Потебня називає граматичними категоріями іменник, дієслово, час, число, особу, орудний відмінок, чеський мовознавець Мілош Докуліл граматичними категоріями називає іменник, істоту, підмет, підрядне речення тощо [16].

А. Загнітко називає граматичну категорію «комплексом категоріально-формалізованої семантики». Дослідник вважає, що граматичні категорії постають як єдності граматичних значень і граматичних форм і виступають ядреними компонентами мовної організації, здобуваючи всебічну реалізацію в мовленні, функціонуванні мови [12, с.30].

Мовознавець стверджує, що комунікативна і когнітивна значущість категоріальних одиниць зумовлює їх нетотожність системній закріпленості. Реалізуючись у парадигмі і функціонуючи в мові, граматичні категорії пронизують всю її систему, надаючи мові стрункості, викінченості. Лінгвіст вважає, що встановлення сутності граматичної категорії в плані її виділення і модифікації пов'язане з багатоаспектністю міжрівневої взаємодії. Відмітною ознакою багатьох категорій виступає їх полірівнева формальна репрезентація і характеристика на кожному з ярусів як мікросистем, оскільки всі площини мовного життя міцно взаємодіють і пов'язані одна з одною подібно до того, як в організмі різноманітні його складові частини перебувають між собою в міцному органічному зв'язку [12, с.33].

Можемо стверджувати, що граматичні категорії засвідчують не тільки системний характер мови, але й всю її потенційну і результативну спрямованість. Дослідники вважають, що найпоспідовніше формалізація семантики слова може виявлятися на морфологічному рівні, основу якого становлять морфологічні категорії як різновиди граматичних категорій, що поєднані особливостями вираження значення частин мови і реалізації синтаксичних відношень.

І. Бундза стверджує, що в східнослов'янській, зокрема в польській та українській, мовознавчій науці термін «граматична категорія» вживають як синонім до таких понять: «частина мови», «синтаксична категорія», «морфологічна категорія», «граматичне значення», «словотвірна категорія» [4, с. 24].

Вивчення наукової літератури дає змогу визначити, що основою граматичної категорії є граматичне значення— «узагальнене, абстрактне значення, властиве цілому ряду слів, словоформ, синтаксичним конструкціям, яке має в мові своє регулярне і стандартне вираження» [4, с. 59].

У мовознавчих розвідках знаходимо підтвердження того, що одна і та ж граматична категорія для однієї частини мови може бути класифікаційною, а для іншої – словозмінною. Прикладом цього є категорія роду: для іменників вона є класифікаційною, а для прикметників – словозмінною. Іноді граматична категорія, властива лексемам певної частини мови, може для частини лексем мати словозмінний характер, для інших – класифікаційний. Наприклад, категорія відмінка і числа іменників, категорія роду, відмінка і числа прикметників, категорія часу, способу й особи дієслова є словозмінними категоріями , тому що граматичні значення виражені різними словоформами того самого слова; а категорія роду є класифікаційною для іменників, бо граматичні значення виражені різними словами. [4, с. 29].

Поняття «категорія роду» є одним з найбільш дискусійних. Серед мовознавців існують різні характеристики та способи пояснення цієї категорії. Граматичний рід є семантичною категорією. Мовознавці стверджують, що ця категорія охоплює всі назви, не тільки ті, що розподіляються за статтю, а й всі інші. Також рід класифікує назви як лексичні одиниці. Окрім цього, у флективних мовах, до яких відносяться як польська, так і українська, рід виступає морфологічною та синтаксичною категоріями. [14, с. 429].

Морфологічні, семантичні, а також синтаксичні критерії визначення роду мають своє тлумачення та є предметом багатьох мовознавчих досліджень. А. Кравчук зазначає, що за морфологічними показниками категорія роду іменника є класифікаційною, а за синтаксичним способом вираження – незалежною. [17, с.112]

А. Загнітко стверджує, що «для граматичної категорії роду іменників, якщо порівняти її з аналогічною категорією у прикметників, характерна класифікуюча ознака, тобто характерним є її зв'язок з лексемою, а не з окремою словоформою. Категорія роду займає серед інших категорій особливе місце, оскільки вона характеризується як «суперкатегорія», побудована за принципом інтердепенденції, тобто категорія роду іменників і рід прикметників пов'язані: рід прикметників припускає існування роду іменника, а рід іменника, в свою чергу, передбачає наявність роду у прикметників (або іншого класу слів, в якому категорія роду має ту саму будову, що і у прикметників) [12, с.45].

І. Вихованець вказує, що граматична категорія роду має як семантичні ознаки, так і формальні. Це «несловозмінна (класифікаційна) самостійна морфологічна категорія, яка в типових виявах має диференційовану сукупність афіксів (флексій і суфіксів) для свого вираження, поєднує семантико-граматичний зміст назв істот на ґрунті їхнього стосунку до біологічної статі або недорослості та формально-граматичний зміст назв неістот і складається з грамем чоловічого, жіночого і середнього роду» [7, с. 21]

У наукових розвідках знаходимо твердження, що для іменників польської та української мов категорія роду є селективною категорією, бо кожен іменник у всіх своїх формах є іменником певного роду. Іменники та особові займенники мають постійний, незалежний рід, інші (змінні) частини мови відмінюються згідно з родом. Основою роду іменників є семантичні та формальні чинники, хоча кордони між ними не завжди є чіткі.

А. Загнітко зазначає, що «морфологічна деривація, яка характерна для категоріальних форм роду, виступає у переважній своїй більшості аспектною модифікацією. Граматичний рід протиставлений іншим категоріям іменника не лише за специфікою відбиття об'єктивної дійсності, а й за поєднанням різного плану величин у власній структурній організації: серед назв осіб грамеми роду є семантично мотивованими і пов'язаними з послідовною диференціацією осіб за

статтю, в усіх інших іменників значення роду виступає формально мотивованим, причому така мотивованість може бути абсолютною і відносною. Відносною вона є тоді, коли визначення роду пов'язане з парадигматично-відмінковою системою загалом» [12, с.46].

Мовознавці зазначають, що заперечувати граматичне значення категорії роду в іменників не можна, хоч ця категорія і не пов'язана з реальним значенням, а розвиток та динаміка підпорядковуються перш за все загальним законам розвитку мови.

А. Загнітко наводить таке визначення «рід іменників – це один з морфологічних засобів вираження предметності: будь-яке слово, яке позначає ознаку, дію, число, належить до іменника, якщо воно має категорію роду як постійну ознаку» [12, с.46].

Граматичний рід є однією з найбільш цікавих проблем граматики, бо, з одного боку, він взаємодіє з морфологічними категоріями, а з іншого, – його характеристики залежать від семантики лексем, з якими він взаємодіє. Отже, категорія роду – це категорія, що проявляє себе зі сторони семантики, морфології та синтаксису [12, с. 47].

У «Словнику лінгвістичних термінів» знаходимо таке визначення категорії роду – граматична категорія, що є однією з морфологічних ознак іменника. В українській мові, як і в інших сучасних слов'янських мовах, усі іменники, що вживаються в однині, належать до чоловічого, жіночого або середнього роду. Категорія роду іменників синтаксично незалежна. Рід іменників може визначатися:

- а) за формами називного і деяких непрямих відмінків в однині;
- б) за типами суфіксального словотворення;
- в) за синтаксичним зв'язком з іншими словами в реченні;
- г) за семантикою [71].

О. Селіванова стверджує, що рід – це морфологічна категорія, властива різним частинам мови, невідповідна семантиці статі. При цьому, родові ознаки притаманні не всім мовам. Опозиція цієї категорії містить члени чоловічого, жіночого, середнього та спільного роду, репрезентовані не в усіх мовах з ознакою роду. Показниками роду в деяких мовах, зокрема, в українській, є тип основи і флексійна система словозміни, а також синтаксичне узгодження з означенням, яке за умови незмінюваності іменника демонструє його родові характеристики. Родова диференціація іменників може мати лексичний, словотвірний і синтаксичний характер [33].

Отже, категорія роду в українській і польській мовах є класифікаційною для іменників, а для таких частин мови, як дієслово, числівник, прикметник, а також займенники прикметникового типу відмінювання є словозмінною. Під час вивчення наукової літератури, присвяченої цій темі, відзначаємо, що відмінності в категорії роду між українською і польською мовами зводяться не лише до критеріїв виділення родів, але і до їхньої кількості.

1. 2. Граматичне значення та засоби вираження категорії роду в українській мові

Граматична категорія роду в польській та українській мовах притаманна різним частинам мови, а саме: іменникам, прикметникам, займенникам, а також дієсловам.

О. Безпояско зазначає, що категорія роду іменника у своєму повному обсязі є сукупністю назв істот та неістот різної зовнішньої форми слова, структури і змісту. Також дослідниця згадує у своїй праці вислів С. Д. Кацнельсона, що стверджував про поділ усієї категорії граматичного роду на класи. Він зауважував, що головне в такій іменній класифікації – належність

кожного іменника до відповідного класу, незважаючи на кількість цих класів та їх мотивованість [3, с. 53].

Автори «Граматика української мови» стверджують, що система категоріальних значень семантично мотивованих імен, а саме назв осіб складається з двох членів: грамем чоловічого та грамем жіночого роду. До родової парадигми, яку формують члени бінарної опозиції, тобто протиставлення (наприклад, перекладач – перекладачка), дослідники не відносять іменники середнього роду, оскільки вони позначають вік істоти і не вказують на стать. Серед іменників семантико-граматичного роду їх кваліфікують неродовими назвами, наприклад: маля, дитинча, гусеня, ведмежа. Мовознавці зазначають, що категорія імен граматичного роду має членну структуру: чоловічий, жіночий і середній рід, наприклад: стілець, молот, плуг; книга, ручка, дорога; небо, марево, мило [3, с. 53].

К. Городенська вказує, що іменники семантико- і формально-граматичного роду розрізняються способами вираження родової ознаки. Знаходимо твердження, що у категорії найменувань осіб грамема роду може бути відтворена морфемою (словозмінною або словотворчою), наприклад: *селянин – селянка, волинянин – волинянка, одесит – одеситка*. Дослідниця зауважує, що на лексичному рівні виразником граматичного значення є окреме слово, наприклад: *хлопець – дівчина, батько – мати, півень – курка*. Аналітичний спосіб реалізації грамем передбачає використання морфолого – синтаксичних показників, що об'єднані поза межами слова, наприклад: «*Сирота Ярема, сирота убогий*» (Т.Шевченко); «*А в тім селі та була одна сирота...*» (М. Кропивницький) [3, с. 53].

Згадуючи категорію істот, потрібно зазначити, що вона є характерною для іменників чоловічого однини. Мовознавці відносять до цієї категорії назви осіб і тварин. До неістот належать назви речей та рослин. Формально відмінною

ознакою цієї категорії є форма знахідного відмінка однини, що характерно двом досліджуваним мовам.

Для іменників назв істот ця форма дорівнює формі родового відмінка, а для назв неістот – формі називного, наприклад: *tam dobrego ojca, dużego psa, хорошого батька, великого пса*, , але *tam duży słownik, маю великий словник*).

Категорія роду іменників української та польської мов класифікується тріадою (чоловічий, жіночий, середній), однак наукова граматики виділяє також спільний рід у іменників, що залежно від контексту, можуть функціонувати як іменниками чоловічого роду, так і жіночого [19].

І. Білодід називає такі іменники «іменниками подвійного роду». В його праці знаходимо таке визначення: іменники подвійного роду – це переважно емоційно забарвлені суфіксальні лексеми, що, називаючи істоту (найчастіше особу або зрідка, персоніфікований предмет), указують на певну її ознаку. Вони належать переважно до сфери розмовної, фамільярної мови. Наприклад, *бідолаха, заброда, варивода, листоноша* і под. [33, с. 53].

О. Безпояско стверджує, що категорію роду становлять іменники семантично вмотивованої родової ознаки, завдяки яким ця категорія зберігається в мові. Грамема роду є складовою ознакою граматичного змісту іменника. Дослідниця вважає, що у своєму поному обсязі категорія роду іменника є сукупністю назв істот і неістот [3, с. 52–53]..

Слід зазначити, що кількісно в польській мові таких іменників небагато, на відміну від української.

За словотвірною структурою вони є віддієслівними іменниками:

- а) бессуфіксні: *базіка, вереда, непосида, заброда*;
- б) з суфіксом -ка : *валяка, верещака, витивака*;
- в) з суфіксом -ало : *базікало*;
- г) з суфіксом -яга : *блудяга*[9].

Іменники спільного роду синтаксично залежні від слів, з якими уживаються.

В. Русанівський вважає, що у непохідних іменниках формально-граматичного змісту грамемі чоловічого, жіночого та середнього родів виражаються флексією, у той час як використання суфіксів у ролі маркерів родової віднесеності можливе лише в класі похідних дериватів, наприклад: *сидіти* – *сидіння* (середній рід), *кидати* – *кидок* (чоловічий рід), *мужній* – *мужність* (жіночий рід). Поєднання в категорії роду іменників із семантично вмотивованими грамами роду вказує її проміжне становище між семантично спрямованими категоріями і формальними класами [3, с. 54].

Граматики зазначають, що класифікаційного поділу зазнають іменники семантико- і формально-граматичної мотивації. У категорії назв в окремий клас чи групу виділяють ті словоформи, грамама роду яких виражена лексичним значенням слова, наприклад: *чоловік* – *жінка*, *дід* – *баба*. Мовознавці зауважують, що на морфологічному рівні з-поміж найменувань осіб найбільшою за обсягом вважають групу похідних іменників, зовнішня форма яких містить вказівку на означену за родом особу. Слід зазначити, що кожна словоформа має відповідний корелят з грамою протилежної статі і належить до ряду лексем з двочленною родовою парадигмою, наприклад: *студент* – *студентка*, *подолянин* – *подолянка*, *реготун* – *реготуха* [3, с. 54].

О. Безпояско вважає, що імена спільного роду, зовнішня форма яких не містить вказівку на означену за статтю особу, передаються формами граматичного чоловічого або граматичного жіночого роду, наприклад: *адвокат*, *фермер*, *науковець*; *колега*, *слуга*, *забіяка* [3].

Реальний зміст категорії роду різний у різних лексично-граматичних розрядах іменників. Наприклад, у більшості назв людей та тварин, що належать до істот, категорія роду семантична, пов'язана з біологічною статтю. Але винятками в українській мові є слова, що мають граматичне значення

середнього роду, туди включають також малят тварин: *кошеня, голубеня, лоша, теля* [10].

При визначенні граматичного роду неістот взаємодія з лексичною семантикою є мінімальною. Тому для вираження граматичного роду використовують інші засоби.

Рід іменників виражається за допомогою морфологічних засобів – системи закінчень в однині, тобто немаркованими числовими формами [12].

Іменники української мови можуть мати такі закінчення:

- чоловічий рід:

- а) нульове (наприклад: *стіл, бій*);
- б) –а, (-я) (наприклад: *Микола, суддя*)
- в) –о (наприклад: *дядько*)

- жіночий рід:

- а) нульове (наприклад: *піч, паморозь*)
- б) –а, -я (наприклад: *мрія, мапа*)

- середній рід:

- а) –е (наприклад: *поле, сонце*)
- б) –о (наприклад: *полотно*)
- в) – а, -я (наприклад: *колосся, збіжжя*).

О. Безпояско наводить більш широкую характеристику розрізнення родів в українській мові за флексіями, вказуючи, що ознакою іменника жіночого роду є суфікси:

1) **-ість-** у назвах якості, властивості, стану, наприклад: *радість, жорстокість, швидкість, яскравість*;

2) **-аці-, -ізаці,-фікаці** у назвах дії, утворених, як правило, на базі іншомовної інтернаціональної лексики, наприклад: *агітація, механізація, газофікація, радіофікація*;

3) **-к-** у запозичених з російської мови похідних, уворених від дієслівних основ, наприклад: *прошивка, прокладка, ліпка*;

4) **-нин-, -б-, -в-, -от-, -ав-, -щин-** у назвах дії з різним ступенем опредмечення та стилістичного забарвлення, наприклад: *біганина, молотьба, скорбота, бувальщина*;

5) **-от-, -н-, -ин-, -іан-, -іад-** у назвах сукупності, збірності, наприклад: *голта, коماشня, шевченкіана* [3, с. 64].

Ознакою іменника середнього роду мовознавець називає такі суфікси:

1) **-н-, -ен-, ін-, -т-** у назвах абстрактної дії, процесуального стану, наприклад: *змагання, запровадження, голосіння, горіння, шиття, биття, говоріння*;

2) **-ин-** у назвах із семою збірності, наприклад: *насіння, кукурудзиння, вороння*;

3) **-ств-** і *графічні варіанти цього суфікса* у назвах діяльності особи, наприклад: *виноградарство, квітникарство, бджільництво, будівництво*; суспільно-політичних понять, наприклад: *суспільство, козацтво, кантіанство*; назвах якостей, наприклад: *зухвальство, боягузтво*.

4) **-л-, -в-** у назвах речовин та знарядь дії, наприклад: *мило, шило, паливо, питво* [3, с. 64].

Іменники чоловічого роду незалежно від суфіксального складу слова мають завжди кінцевий **приголосний**, наприклад: *максималізм, символізм; вимикач, черпак; дубляж; березняк, вишняк; океанарій, імунітет* [3, с. 65].

У категорії наявний клас дериватів граматичної предметності, вихідною семантичною базою яких є назви дій, процесів, ознак, що виражені дієсловами або прикметниками. У цьому класі назв родова грама кваліфікується відповідно до змісту слова, за яким закріплений спеціальний суфіксально-

флексійний формант, наприклад: назви дій на *-ація, -ізація* є носіями грамеми жіночого роду. (54)

Слід пам'ятати, що в українській мові іменники, які мають лише форму множини, не належать до категорії роду, наприклад: *ворота, ножиці*

До іменників парного роду дослідники відносять назви істот, переважно осіб, родова ознака яких виражена суфіксально-флексійними засобами, тобто зовнішньою структурою окремого слова, наприклад: *патріот – патріотка, українець – українка*. З-поміж морфологічних одиниць іменники парного роду виконують функцію означеної особи, називаючи осіб за статтю. Слід зауважити, що вказівка на стать міститься в самій формі слова, а саме: іменники з *кінцевим приголосним* реалізують грамему чоловічого роду, а назви на *-а* – грамему жіночого роду. Лінгвісти зазначають, що специфіку іменників парного роду визначає характер взаємодії між граматичною семантикою, яку формують рівноправні, але протилежні значення чоловічого і жіночого роду, та формою, що втілюється в наборі конкретних слів [3, с. 55].

Крім флексій, додаткова передача граматичного змісту відбувається за допомогою суфіксів, роль яких у цьому процесі неоднозначна. Суфікси одночасно виконують подвійне навантаження, утворюють лексему з новим значенням, тобто наділені семантичною функцією, і вказують на ту чи іншу грамему, тобто виконують граматичну функцію, наприклад: *комбайнер* – той, хто водить комбайн, схем. сема особи (вид занять) + сема статі. Внаслідок лексично-семантичних причин поєднання в суфіксальній морфемі семантичної і граматичної функцій простежується не в усіх рядах парних протиставлень і має вибіркового характеру. Слід зазначити, що у групі найменувань осіб за видом діяльності сема особи і сема статі наявні в структурі змісту обох членів опозиції, але логічна наголошувальність кожної семи різна [3, с. 55].

У назвах осіб чоловічого роду переважає орієнтація на особу, а вже потім на родову віднесеність, у назвах осіб з показниками грамми жіночого роду домінує інформація статі особи, а повідомлення про сособу є другорядним[3].

Група іменників за видом діяльності є кількісно найбільшою, але крім неї виділяють ще такі класи іменників парного роду:

- 1) назви осіб за національністю;
- 2) назви осіб за місцем проживання;
- 3) назви осіб за зовнішніми чи внутрішніми рисами характеру людини;
- 4) Назви осіб за належністю до різних громадсько-політичних течій і груп, спортивних товариств тощо [3].

О. Безпояско зауважує, що в рядах парних протиставлень суфіксам усіх іменників чоловічого роду властива первинна семантична функція особи і вторинна граматична функція роду. Тоді як такої закономірності значень в іменниках жіночого роду не існує.

Укладачі «Граматики української мови» виділяють також маскулізми, які мовознавці називають словами «спільної статі двородовими лексемами, у східнослов'янському мовознавстві відносять до іменників «спільного» роду, бо розмежування статі не закладене у форму слова; з цим терміном пов'язане вживання назв соціально-активних осіб чоловічої статі для позначення осіб жіночої статі [3].

О. Безпояско зазначає, що назва «маскулізм» походить від латинського *masculinus* – чоловічий і зумовлена тим, що іменники мають форму, марковану граматичним чоловічим родом, але позначають осіб обох статей.

Набір лексичних значень іменників «спільного роду» містить:

- 1) назви офіційних, адміністративних, посадових осіб: *президент, посол, дипломат*;
- 2) назви учених ступенів та звань: *кандидат або доктор наук, доцент, науковий співробітник*;

3) назви осіб за військовими спеціальностями: *лейтенант, капітан, майор, офіцер*;

4) соціально-оцінних характеристик: *член уряду, профспілковий діяч, лауреат*.

Мовознавець зауважує, що виникнення такого типу назв сягає тих часів, коли потреба найменувань жіночого роду не диктувалася виробничою зайнятістю, а іменники позначали особу загалом, не вказуючи на стать. Разом із суспільним розвитком частина іменників, не змінюючи форму слова, стала паралельно виражати грамему жіночого роду [3, с. 57].

К. Городенська зазначає, що семантична переорієнтація на особи жіночої статі при збереженні зовнішньої, ідентичної, граматичної форми вплинула на структуру родової парадигми, зокрема на інтенсивність формування парних протиставлень і конкретизацію їх компонентів. Дослідниця наголошує, що специфіку сформованих бінарних протиставлень становлять привативні відношення, ознакою яких є сильний, маркований член і його формально-граматичний корелянт, що поза текстом позбавлений ознак грамеми жіночого роду, наприклад: *лікар* (чоловічий рід) – *лікар Тернова Павлина Василівна* (жіночий). Структура компонентів привативної опозиції вказує на асиметрію граматичної семантики і слофоформи, яка її виражає, внаслідок того, що відтворення синтаксичними засобами грамаичного значення протилежної статі фіксує тенденцію мови до симетрії форми і змісту [3, с. 58].

Мовознавці стверджують, що розрізнення граем у межах однієї лексеми є нереальним. На морфологічному рівні іменники-маскулізми з тотожною формою вираження родової віднесеності кваліфікують як граматичні омоніми. Автори «Граматики української мови» згадують твердження О. Смирицького, який наголошував на тому, що у жодній словоформі не можуть поєднуватися дві категоріальні форми однієї і тієї ж категорії: не може бути одночасно двох відмінків, двох чисел тощо [3].

У категорії іменника виділення маскулізмів в окрему групу морфологічних одиниць зумовлене тією роллю, яку вони виконують: називають не конкретну, а узагальнену особу, одночасно здійснюючи професійну номінацію. Відтворюючи в контексті сему узагальненої особи, вони не виявляють однаковою мірою цієї функції, а демонструють поступовий перехід від часткового до повного підпорядкування окремих явищ загальному принципіві, тому генералізація, тобто узагальнення, у маскулізмах має три ступені і залежить від синтаксичної ролі, яку вони виконують у реченні [3, с.58].

В. Русанівський зауважує, що вираження грамеми роду за допомогою синтаксичних засобів стало ознакою структури мови закріпилося граматичною моделлю «іменник + дієслово», передане формою минулого часу. Засобом вияву родової віднесеності є власні назви, займенники. Їхня наявність компенсує потребу в розрізненні грамею роду тоді, коли присудок виражений дієсловом теперішнього або майбутнього часу.

О. Безпояско серед іменників «спільного» роду виділяє окрему групу морфологічних одиниць, що утворюють словоформи, які потенційно є виразниками чоловічої або жіночої статі, хоч в структурі мови марковані граматичним жіночим родом, наприклад: *ненажера, хатуга, нероба, хитрюга, нездара, всезнайка тощо*. Такі слова, на її думку, є нейтралізованими формами, називаючи неозначену за статтю особу, оскільки позбавлені структурно-морфологічних засобів вияву родової віднесеності. Рід подібних іменників виражається «поза» даними слів, тобто аналітично: флексією дієслова-присудка або флексією залежних від нього слів у ролі означення, наприклад: «*Не знав сіромаха, що вирости крила, що неба достане, коли полетить*» (Т.Шевченко); «*Почвалала сіромаха скільки видно через брід*» (С. Олійник) [3, с. 61].

К. Городенська зауважує, що іменники неозначеної особи не становлять єдності за типом семантичної функції. Невелика частина імен називає особу-діяча, на цьому ґрунті зближується з маскулізмами, бо виконує аналогічну роль

у мовному вжитку, наприклад: *листоноша, слуга*. Переважна більшість найменувань фрмує ряди експресивно-оцінних слів, що називають осіб за їх діями, вчинками, рисами характеру, зовнішнішніми ознаками, поведінкою, станом тощо. Здебільшого такі оцінки негатичного змісту і загострюють увагу на поведінці, моралі, зовнішньому вигляді, рівні інтелекту, вроджених вадах тощо, наприклад: *сплюха, п'яниця, нероба, заїка, каліка, недотена, незграба*. Група найменувань, що мають експресію доброзичливості, співчуття, захоплення значно менша за обсягом, наприклад: *трудяга, сердега, сиротина, бідолаха, розумаха*. Назви з семою родової неозначеності особи утворюють численний, здебільшого стилістично забарвлений прошароксловникового складу, сфера вжитку якого часто перебуває за межами літературного мовлення [3, с. 61].

В українській мові іменниками потенційного роду є частина найменувань, що марковані граматичним середнім родом, наприклад: *ледащо, мурло, базікало, брехло, одоробло*. Омонімічні форми середнього роду на позначення осіб чоловічої і жіночої статі є специфікою саме української мови. [3, с. 62].

Укладачі «Грамматики української мови» зазначають, що іменниками граматичного роду є назви істот. Саме вони зумовлюють асемантичний аспект категорії, тому що рід їх не вмотивований реальним розрізненням об'єктів за статтю, а діє як засіб узгоджувального зв'язку, наприклад: *стіл* (чоловічий рід) , *сіль* (жіночий рід). Не є вичерпним та абсолютним родовий поділ іменників за кінцевими показниками словоформ: чоловічий рід – *приголосний*, жіночий рід – *-а* , середній рід – *-о, -е, -а*, пор.: *стілець і радість, верб'я і верба*.

Серед назв неістот виділяється група похідних іменників, для яких характерна синтаксико-морфологічна структура роду, що певною мірою доповнюється семантикою слова, наприклад: іменники із суфіксом *-ість* – назви якостей, станів; іменники із суфіксом *-ізаці, -изаці* – назви дій. У похідних іменникахна протипагу назвам осіб відсутні функція означеної особи і функція

узагальнення, їм притаманне явище дистинктивності, коли рід назв неістот встановлюється за змістом слова. [3, с. 64].

Визначення граматичного роду іменників відбувається на основі афіксальних похідних, де за кожною лексевою закріплений суфікс, що сигналізує про родову віднесеність. Орієнтуючись на зміст слова і його зовнішню, афіксально-звукову, форму, можна передбачити рід іменника. Класифікація похідних іменників за семантичним призначенням словотворчих засобів здійснюється у парадигматичних рядах імен, утворених із груп однакових за складом морфологічних одиниць [3, с. 64].

1. 3. Граматичне значення та засоби вираження категорії роду в польській мові

Категорія роду іменників української та польської мови, як і української, класифікується тріадою (чоловічий, жіночий, середній), але науковці роблять більш широку класифікацію.

У «Словнику польської мови» знаходимо твердження, що для іменників, а також особових займенників рід є селективною категорією, тобто тією, що поділяє переважну більшість іменників на три окремі класи:

- 1) «чоловічі» іменники, наприклад: *plakat, zegar, kubek*;
- 2) «жіночі» іменники наприклад: *ławka, mapa, tablica* ;
- 3) «середні» іменники наприклад: *okno, krzesło, pudełko* [78]..

А. Кравчук зазначає, що характерною для іменників чоловічого роду множини польської мови є категорія чоловічо-особовості та нечоловічо-особовості. Відмінною ознакою чоловічо-особової категорії є форми знахідного відмінка множини і називного відмінка множини. Форма знахідного відмінка множини чоловічо-особових іменників дорівнює формі родового відмінка (*widzę tych wybitnych trenerów, tak samo nie ma tych wybitnych trenerów*),

знахідний відмінок нечоловічо-особових іменників дорівнює формі називного відмінка (*widzę te dobre wilki, przedmioty, dziewczyny, koty i okna*). Відрізняються форми називного відмінка інших частин мови узгоджених з поданим іменником (також відповідні форми дієслова): *ci pierwsi dwaj chłopcy pracowali* (чоловічо-особова форма), *te pierwsze dwie dziewczyny pracowały* (нечоловічо-особова форма) [19].

В. Губич наголошує, що сучасна польська лінгвістична термінологія не має окремого терміна на позначення спільного роду; дослідники використовують спеціальну лексему *rzeczowniki dwurodzajowe*, тобто двородові іменники, наприклад, *sierota* [10].

Рід іменників у польській мові, так само як і в українській, виражається за допомогою морфологічних засобів – системи закінчень в однині, тобто немаркованими числовими формами [12].

Такий спосіб є характерним і для польської мови:

-чоловічий рід:

а) нульове (наприклад: *dom, stół*);

б) –а (наприклад: *kolega, tata*)

- жіночий рід:

а) нульове (наприклад: *noc*)

б) –а (наприклад: *matka*)

в) –і (наприклад: *pani*)

- середній рід:

а) –е (наприклад: *mieszkanie*)

б) –о (наприклад: *dziecko*)

в) –um (наприклад: *muzeum*)

г) –ę (наприклад: *imię*)

Однак система закінчень не завжди може проілюструвати належність іменника до певного граматичного роду. Одним з найбільш логічних засобів

вираження граматичного роду є синтаксичний, що полягає у сполученні іменника з різними формами прикметника, напр.: *червона квітка, червоний вогонь, червоне яблуко* // *мала шапка, малий куц, мале відро* // *małe krzesło, mała taca, mały kubek* // *szary ołówek, szara spódnica, szare okno*; зв'язку з дієсловом минулого часу, напр.: *летів літак, летіла стріла, летіло орля* // *tata czytała, dziecko czytało, chłopak czytał*; чи сполученні з займенником, напр.: *цей дім, ця дорога, це життя*// *ten klucz, ta tablica, to pudelko*.

Синтаксичний засіб вираження граматичного роду є єдиним можливим для невідмінюваних іменників, напр.: *нове кафе*//*stare muzeum*. Дослідники зазначають, що найбільш регулярним з погляду семантичного вираження граматичного роду є розрізнення чоловічої та жіночої статі, назв осіб [12, с. 45].

Питання визначення кількості граматичних родів іменників польської мови є одним із найактуальніших у сучасному полонійному мовознавстві. В академічній граматиці ця граматична категорія представлена 5 грамами: *rodzaj żeński*/ жіночий рід, *rodzaj nijaki*/середній рід, *rodzaj męskoosobowy*/чоловічоособовий рід, *rodzaj męskozwierzęcy(męskożywotny)*/чоловічотваринний рід, *rodzaj męskonieżywotny*/чоловічоречовий рід. Ці грами виокремлені на основі синтаксичного поділу В.Маньчака [58]..

Такий поділ є найпоширенішим, саме цей мовознавець розпочав дискусії на тему категорії роду в польській мові 1956 року статтею «*Ille rodzajów jest w języku polskim?*». Дослідник виділив п'ять формальних родів для іменників однини та множини, а конкретно: чоловічо-особовий, чоловічотваринний, чоловічоречовий, жіночий та середній. Підставою до поділу на окремі роди були форми знахідного відмінка іменників і залежних від них прикметників в обох числах [58].

Детальніший поділ на роди у польській мові здійснив З. Салоні (1974 р.), застосувавши дистрибутивний аналіз. Він стверджував, що назва «рід» охоплює як селективну категорію для іменників, так і флексійну категорію для інших

лексем. Лінгвіст зазначав, що в польській мові категорію роду як словозмінну категорію мають прикметники, числівники і дієслова (займенники він відносить до інших класів). З. Салоні зауважує, що для сполучення називного відмінка іменників з дієслівними формами необхідна система чотирьох родів. Натомість для форм іменників з формами прикметників необхідна система п'яти родів, але її не вистачає, щоб сполучити форми іменників з формами числівників). Тому за основу поділу мовознавець бере сполучення іменників саме з числівниками. З. Салоні, дослідивши набір контекстів, довів, що іменники певного роду не виступають у будь-яких контекстах, зазначивши при цьому, що вони є значною мірою обмежені. Саме на основі цього дослідження він виділив дев'ять родів іменників у польській мові [63].

М. Куцала у своїй монографії «Rodzaj gramatyczny w historii polszczyzny» досліджує історію польської мови та стверджує, що роди поділяються на дві групи. До першої групи він відносить «старі» роди: чоловічий, жіночий, середній, до другої – «нові»: чоловічо-тваринний і чоловічо-особовий. Дослідник зазначає, що роди, які належать до першої групи, є сталими, хоч деяким іменникам і притаманні родові коливання, але це не впливає на зміну їх числа. Напротивагу роди, що відносяться до другої групи, є мобільними, їхні форми можуть змінюватися, розширюватися на нові семантичні групи іменників: з чоловічо-особових на чоловічо-тваринні, а також на чоловічоречові. У своїй теорії З. Салоні наголошує на словозмінній, а не тільки синтаксичній, ролі іменників, яка безумовно є найважливішою. Якщо для усіх іменників семантичної групи природного роду їх словозміна є достатньо характерною рисою, а флексія, пов'язаних з ними синтаксичним зв'язком узгодження слів, не несе щодо цього жодної інформації, то такий рід є флексійно-семантичною категорією [53].

В «Енциклопедії загального мовознавства» знаходимо ствердження, що рід залишається селективною категорією для іменників, тобто вирішальною у виборі форми підрядного слова, для якого рід є словозмінною категорією [73].

Мовознавиця З. Зарон у своїй монографії «Aspekty funkcjonalne polskiej kategorii rodzaju» виділяє п'ять словозмінних класів родів. До першого, жіночого, нечоловічо-особового відносить іменники типу: *dziewczyna, szyja, pani, kolej, gałąź, gawieź, bezdomna*; до другого, чоловічо-тваринного, іменники типу: *cielak, kielb, misio*; до третього, чоловічого-нетваринного, іменники типу: *tobol, ul, halny*; до четвертого, середнього, іменники типу: *okno, pole, ciełe, liceum, podwale, czesne, pierze*; до п'ятого, чоловічо-особового, іменники типу: *starosta, cieśla, tato* та чоловічі чоловічо-особові типу: *chłop, stróż, dziadunio, krewny, wszechmocny* [70].

Послугуючись прийнятим словозмінним критерієм для форм родового, називного та знахідного відмінків дослідниця поділила усі іменники на такі, що змінюються відповідно до прикметникового типу, та на такі, що мають модифікований прикметниковий тип, чи лише форму однини.

У дослідженні З. Зарон звертає увагу на важливість «конкретної семантичної характеристики, яка належить до усіх іменникових лексем», вважаючи її основною поряд із словозмінними характеристиками у польській категорії роду [70].

Ще один поділ на роди знаходимо в польській науковій думці, згідно з яким виокремлюють шість родів: чотири роди в однині (чоловічий тваринний, чоловічий нетваринний, жіночий і середній), два роди в множині (чоловічо-особовий і нечоловічо-особовий) [39]. Дослідник стверджує, що це рішення є прагматичним для синтаксичних цілей, оскільки зручніше використовувати шість родів, поділених між двома числами, ніж розглядати п'ять родів в обох числах – включаючи один порожній в однині і три порожні в множині. У дослідженні мовознавець вивчає складну проблемну родову диференціацію

іменників у сполученні з числівниками, або словоформами числівників і пропонує ввести змішаний рід (як шостий у п'ятиродовій номенклатурі), який обов'язково включав би такі іменники, як *sanie*, *wujostwo* і *dziecko* у множині [39].

Інший поділ граматичної категорії роду іменників пропонують автори дослідження «*Gramatyka współczesnego języka polskiego*», беручи за основу синтаксичну незалежність граматичної категорії іменників на відміну від дієслів, прикметників та числівників, для яких рід є словозмінною категорією, синтаксично залежною, та тією, яка визначається родом іменників [46].

2. ГРАМАТИЧНІ ТА ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНІ ВІДМІННОСТІ КАТЕГОРІЇ РОДУ ІМЕННИКІВ ПОЛЬСЬКОЇ ТА УКРАЇНСЬКОЇ МОВ

2. 1. Відмінності граматичного роду назв істот формально близьких іменників польської та української мов

Категорія роду іменника покликана реалізувати в реченні його граматичні зв'язки, узгодити синтаксично залежні форми слів з іменником, що їх означає. У системі мови вона знаходить вираження в численних формах слів, які мають різне функціональне призначення; категорії роду не властива універсальність значень – типових однорідних функцій, характерних для всієї категорії. Це зумовлено неоднорідним поділом імен – специфічних мовних знаків, за допомогою яких у мові відтворюється навколишня дійсність. Частина іменників семантично мотивована: їх рід визначається на реальному поділі осіб за статтю. Інша ж частина іменників позбавлена семантичних ознак, тому рід визначається структурою слова і виконує тільки граматичну роль – зв'язок у реченні [3, с. 52].

Матеріалом дослідження є 486 формально однакові іменники (польських – 243, українських – 243), що належать до різних граматичних родів.

В ході дослідження було з'ясовано, що одне й те ж закінчення в різних мовах може показувати належність слів до різних родів, а тому словотвірний та морфологічний засоби вираження граматичного роду формально однакових іменників не є ефективними.

Для того, щоб проілюструвати відмінності граматичного роду іменників назв істот, використовуємо синтаксичний засіб.

При дослідженні відмінностей граматичного роду іменників польської та української мов в назвах істот, що позначають людей, знаходимо обмежену кількість – 1, що становить 0,7 % від загальної кількості вибраних лексем.

З-поміж назв істот виділяємо назви осіб, назви діяльності людини, назви тварин.

Назви осіб

Під час дослідження знаходимо іменник, що в українській мові відноситься до спільного роду, на противагу польському іменнику, який належить до жіночого роду, пор., *kaleka – żeński/ каліка – спільний*, напр.: *Potem siedziała w Stammheim, **jednonoga kaleka**; opisałam ją króciutko w Agitce* (НКПМ: Siostry В. 1996)/ *Кістляві спостерігачі, що стояли недалеко від перехрестка, перезирнулися, коли відходили, взявши напрямок до свого родича – **давнього каліки*** (НКУМ: Жовтий князь: Василь Барка, 1930)/ *А якщо вона таки дурна, хоч і не є **видима каліка*** (НКУМ: Солодка Даруся:Марія Матіос). Наведені вище приклади ілюструють функціонування цього іменника у польській мові лише на позначення особи жіночого роду, в той час, коли в українській мові, залежно від контексту іменник спільного роду може позначати як особу чоловічої статі, так і жіночої. Граматичний рід виражається за допомогою поєднання іменника з прикметником або з дієсловом минулого часу

Назви тварин

Окрему увагу привертають іменники на позначення назв тварин.

Знаходимо 19 формально однакових іменників, що становить 7,82 % від загальної кількості вибраних іменників.

У ряді слів спостерігаємо відношення польська – жіночий рід // українська – чоловічий, наприклад: «*glista*» – *żeński / глист – чоловічий*, пор.: *Na dnies leżała jakaś długa, **biała glista**, a w całej butelce, po potrząśnięciu, pływały mniejsze robaki.* (НКПМ: Niezwykła kariera Antoniego K., 2006)/ *У прочинені двері свинарника вповз велетенський, схожий на гірлянду сосисок, **білий глист*** (НКУМ: Порожній п'єдестал: Валентин Тарнавський, 1990).

Граматичний рід наведених вище іменників виражає поєднання прикметників з іменниками.

Під час дослідження знаходимо невідмінювані іменники назви тварин, які в українській мові автоматично відносять до чоловічого роду, у польській – презентують жіночий. Прикладом такої моделі вираження граматичного роду іменників є наведені далі слова, пор.: «*kakadu*» – *żeński*/ *какаду*– *чоловічий*. Наприклад, *Wygląda jak stara kakadu – myśli Dominika* (НКПМ: Dominika znaczy niedziela, 1988)/ *Так само, як свідомо не помітив на плечі людини дзьобатого какаду* (НКУМ: Чарівний бумеранг: Микола Руденко, 1966). У цьому випадку носієм інформації про категорію роду наведених лексем є прикметники.

Серед іменників назв тварин, які відмінюються, знаходимо таку модель вираження граматичного роду: *польська мова – жіножий рід // українська – чоловічий*, пор. «*paruga*» – *żeński*/ *панугай* - *чоловічий*. Наприклад, *Jaka brzydka paruga!* (НКПМ :Sto bajek, 1958) / *І привезуть мені справжнього балакучого панугу* (НКУМ: Чудове Чудовисько: Олександр Дерманський, 2006).

Значно більше в кількісному плані знаходимо відношення *польська мова – чоловічий рід // українська – жіночий*. Наприклад, *goryl – męski*/ *горила – жіночий*, пор.: *Czy ja jestem jakiś goryl ?* (НКПМ: Początek, 1986)/ *Але не допускайте цю збуджену горилу ближче, аніж на відстань руки* (НКУМ: Галина Тарасюк: Художня проза, 2005).

- «*kurczak*» – *męski*/ *курка – жіночий*, пор.: *Żółty kurczak przelazł przez szparę w deskach i truchtem gnał do psiej miski pełnej resztek z obiadu.* (НКПМ: Dominika znaczy niedziela 1988)/ *Останню курку зарізала – може ж, прийдуть* (НКУМ: Людина біжить над прірвою: Іван Багряний, 1992).

- «*mól*» – *męski*/ *міль – жіночий*, пор.: *Mól na suficie szukał podłogi* (НКПМ: Stobajek, 1958)/ *Подумати, ріки витекли, міль посікла підвічну фату, а мого ревність спопеляє на привида!* (НКУМ: Осінь для ангела: Євген Пашковський).

- «*ptaszek*» – *męski*, *пташка – жіночий*, пор.: *Posłuchaj, synku, ten ptaszek nie ma już właściwie jednego skrzydełka i musi zdechnąć* (НКПМ: Tabu 1998)/ *Моя*

пташка... Де ти тепер? (НКУМ: Залишенець. Чорний ворон: Василь Шкляр, 2009).

- «*ryś*» – *męski*/ *ryś* – жіночий, *por.*: *Nieco dalej, stąd pół mili, / Mieszkał siwy ryś Bazyli* (НКІМ: Ваśніе і роемату, 1945)/ *Хлопцеві здалося, що **ryś** здригнулася* (НКУМ: Вночі в тайзі Карафуту : Олесь Донченко, 1958).

На граматичний рід наведених вище іменників вказують прикметники, займенники прикметникового типу або особова форма дієслова, вжита в минулому часі.

2.2. Семантичні групи назв неістот формально близьких іменників польської та української мов

Дослідивши мовний матеріал на наявність формально однакових іменників, що відрізняються за вираженням граматичного роду у польській та українській мовах, ми з'ясували, що основною кількістю є назви неістот, що становлять 95 % від загальної кількості відібраних іменників, з-поміж яких виділяємо категорії, представлені найбільшою кількістю прикладів:

1) медичні терміни

Польська мова	Рід	Українська мова	Рід
Aborcja	żeński	аборт	чоловічий
Biseksualizm	męski	бісексуальність	жіночий
Draża	żeński	драже	середній
Epiderma	żeński	епідерміс	чоловічий
Gliceryna	żeński	гліцерин	чоловічий
Glicyna	żeński	гліцин	чоловічий

Grypa	żeński	грип	чоловічий
Hipnoza	żeński	гіпноз	чоловічий
Immunogram	męski	імунограма	жіночий
Kapilara	żeński	капіляр	чоловічий
Narkoza	żeński	Наркоз	чоловічий
Nekroza	żeński	некроз	чоловічий
Proteza	żeński	протез	чоловічий
Recepta	żeński	рецепт	чоловічий
Skleroza	żeński	склероз	чоловічий
Witamina	żeński	вітамін	чоловічий

2) мовознавчі терміни

Польська мова	Рід	Українська мова	Рід
Dyktando	nijaki	Диктант	чоловічий
Fonem	męski	Фонема	жіночий
Leksem	męski	Лексема	жіночий
Morfem	męski	морфема	жіночий

3) літературознавчі терміни

Польська мова	Рід	Українська мова	Рід
Cytat	męski	цитата	жіночий
Dewiza	żeński	девіз	чоловічий
Dramat	męski	драма	жіночий

Epitatum	nijaki	епітафія	жіночий
Esej	męski	есе	середній
Ewangelia	żeński	Євангеліє	середній
Intermedium	nijaki	інтермедія	жіночий
Poemat	męski	поема	жіночий
Rym	męski	рима	жіночий

4) назви їжі та столове приладдя

Польська мова	Рід	Українська мова	Рід
Beza	żeński	Безе	середній
Filet	męski	Філе	середній
Jadło	nijaki	Їжа	жіночий
Kartofel	męski	Картопля	жіночий
Kotlet	męski	Котлета	жіночий
Marmolada	żeński	мармелад	чоловічий
Salata	żeński	Салат	чоловічий
Seler	męski	Селера	жіночий
Suflet	męski	Суфле	середній
Talerz	męski	Тарілка	жіночий
Wafel	męski	Вафля	жіночий
Widelec	męski	Виделка	жіночий

5) абстрактні поняття

Польська	Рід	Українська	Рід
----------	-----	------------	-----

мова		мова	
Aksjomat	męski	Аксиома	жіночий
Akta	żeński	Акт	чоловічий
Analiza	żeński	Аналіз	чоловічий
Apogeum	nijaki	Апогей	чоловічий
Apokalipsa	żeński	Апокаліпсис	чоловічий
Cel	męski	Ціль	жіночий
Chrypa	żeński	Хрип	чоловічий
Cień	żeński	Тінь	жіночий
Dewiza	żeński	Девіз	чоловічий
Dylemat	męski	Дилема	жіночий
Dywidenda	żeński	Дивідент	чоловічий
Ekstaza	żeński	Екстаз	чоловічий
Furora	żeński	Фурор	чоловічий

б) речовини та матеріали

Польська мова	Рід	Українська мова	Рід
Aluminium	nijaki	алюміній	чоловічий
Benzyna	żeński	бензин	чоловічий
Tusz	męski	туш	жіночий

7) назви рослин

Польська мова	Рід	Українська мова	Рід
------------------	-----	--------------------	-----

Aloes	nijaki	Алоє	середній
Herbarium	nijaki	гербарій	чоловічий

8) об'єкти, місця та споруди, їх частини

Польська мова	Рід	Українська мова	Рід
Adres	męski	Адреса	жіночий
Akwatorium	nijaki	Акваторія	жіночий
Antycentrum	nijaki	Антицентр	чоловічий
Centrum	nijaki	Центр	чоловічий
Delfinarium	nijaki	Дельфінарій	чоловічий
Fontanna	żeński	Фонтан	чоловічий
Gimnazjum	nijaki	Гімназія	жіночий
Klasa	żeński	Клас	чоловічий
Kolegium	nijaki	Колегіум	чоловічий
Laboratorium	nijaki	Лабораторія	жіночий
Liceum	nijaki	Ліцей	чоловічий
Leprozorium	nijaki	Лепрозорій	чоловічий
Luka	żeński	Люк	чоловічий
Mausoleum	nijaki	Мавзолей	чоловічий
Muzeum	nijaki	Музей	чоловічий
Terytorium	nijaki	територія	жіночий
Fasada	żeński	фасад	чоловічий

9) фізичні та хімічні терміни

Польська мова	Рід	Українська мова	Рід
Elektroda	żeński	Електрод	чоловічий
Elektroliza	żeński	Електроліз	чоловічий
Elektrodializa	żeński	Електродіаліз	чоловічий
Hydroliza	żeński	Гідроліз	чоловічий
Katoda	żeński	Катод	чоловічий
Kwantum	nijaki	Квантум	чоловічий
Minimum	nijaki	Мінімум	чоловічий
Promil	męski	Проміле	середній
Wokaliza	żeński	вокаліз	чоловічий

10) напрями в мистецтві

Польська мова	Рід	Українська мова	Рід
Barok	męski	Бароко	середній
Gotyk	męski	Готика	жіночий

11) одяг, прикраси та спорядження

Польська мова	Рід	Українська мова	Рід
Dekolt	męski	декольте	середній
Diadem	męski	Діадема	жіночий

Kask	męski	Каска	жіночий
Kolia	żeński	Кольє	середній
Odzież	żeński	одяг	чоловічий

12) числа

Польська мова	Рід	Українська мова	Рід
Tysiąc	męski	тисяча	жіночий

13) інше

Польська мова	Рід	Українська мова	Рід
Aerobic	męski	аеробіка	жіночий
Afisz	męski	афіша	жіночий
Agrominimum	nijaki	Агромінімум	чоловічий
Akwarium	nijaki	Акваріум	чоловічий
Cud	męski	Чудо	середній
Detal	męski	Деталь	жіночий
Dezurbanizm	męski	Дезурбанізм	чоловічий
Diagonal	męski	Діагональ	жіночий
Diagram	męski	Діаграма	жіночий
Domena	żeński	Домен	чоловічий
Dyskonto	nijaki	Дисконт	чоловічий
Dysputa	żeński	Диспут	чоловічий
Dystans	męski	Дистанція	жіночий
Elipsa	żeński	Еліпс	чоловічий
Emblemat	męski	Емблема	жіночий

Fonogram	męski	Фонограма	жіночий
Forum	nijaki	Форум	чоловічий
Grabież	żeński	Грабіж	чоловічий
Honorarium	nijaki	Гонорар	чоловічий
Imperium	nijaki	Імперія	жіночий
Indywidualność	nijaki	Індивід	чоловічий
Instrumentarium	nijaki	Інструментарій	чоловічий
Kabaret	męski	Кабаре	середній
Kalendarium	nijaki	Календар	чоловічий
Karawana	żeński	Караван	чоловічий
Kaskada	żeński	Каскад	чоловічий
Kolokwium	nijaki	Колоквіум	чоловічий
Konsylium	nijaki	Консиліум	чоловічий
Kryterium	nijaki	Критерій	чоловічий
Lokomotywa	żeński	Локомотив	чоловічий
Makrama	żeński	Макраме	середній
Metoda	żeński	Метод	чоловічий
Medal	męski	Медаль	жіночий
Model	męski	Модель	жіночий
Morał	męski	Мораль	жіночий
Moratorium	nijaki	Мораторій	чоловічий
Mulina	żeński	Муліне	середній
Orkiestra	żeński	Оркестр	чоловічий
Piec	męski	піч	жіночий
Problem	męski	Проблема	жіночий
Ratusz	męski	Ратуша	жіночий
Renoma	żeński	Реноме	середній

Rewia	żeński	Ревю	середній
Saszetka	żeński	Саше	середній
Schemat	męski	Схема	жіночий
Spektrum	nijaki	Спектр	чоловічий
Stipendium	nijaki	Стипендія	жіночий
System	męski	Система	жіночий
Telegram	męski	телеграма	жіночий

Найбільшу різницю вираження категорії роду в польській та українській мовах знаходимо у функціонуванні середнього роду. Переважну кількість становлять іменники польської мови, що мають закінчення **-um**. Польська мова зберігає в таких словах значення середнього роду, як і в латинській, звідки вони і були запозичені.

В українській мові іменники на **-ум** зазвичай передають граматичне значення чоловічого роду. Досить часто в українській мові знаходимо інші закінчення, що змінилися внаслідок пристосування запозичень з латинської мови до граматичної системи української мови. Знаходимо такі варіанти: **-ія** (жіночий рід), **-ій**, (чоловічий рід)

Такі іменники можуть називати:

1) медичні терміни:

konsylium – *nijaki*/консиліум – чоловічий; *laboratorium* – *nijaki*/лабораторія – жіночий.

2) літературознавчі терміни:

epitafium – *nijaki* / епітафія – жіночий; *intermedium* – *nijaki* /інтермедія – жіночий.

3) Абстрактні поняття *apogeum* – *nijaki* /апогей – чоловічий.

4) Речовини та матеріали:

aluminium – *nijaki* /алюміній – чоловічий.

5) назви рослин :

herbarium – *nijaki*/ *гербарій* – чоловічий.

б) фізичні та хімічні терміни:

kwantum – *nijaki* / *квантум* – чоловічий.

Іменникам середнього роду польської мови, що закінчуються на **-um**, відповідають іменники української мови чоловічого роду. Лише в деяких випадках, а саме в назвах медичних та літературознавчих термінів, знаходимо українські відповідники жіночого роду.

Група іменників на позначення назв закладів, об'єктів та їх частини становить найбільшу кількість. З-поміж них виділяємо відношення:

а) польська – середній рід// українська– жіночий рід, наприклад: *gimnazjum* – *nijaki* / *гімназія* – жіночий; *terytorium* – *nijaki*/ *територія* – жіночий.

б) польська – середній рід// українська– чоловічий рід, наприклад: *centrum* – *nijaki* / *центр* – чоловічий; *kolegium* – *nijaki*/ *колегіум* – чоловічий; *mauzoleum* – *nijaki* / *мавзолей* – чоловічий; *muzeum* – *nijaki* / *музей* – чоловічий.

Значно меншу кількість становлять іменники середнього роду із закінченням **-o**. Таким польським іменникам середнього роду можуть відповідати іменники української та російської мов, як чоловічого, так і жіночого родів: *dyktando* – *nijaki*/ *диктант* – чоловічий; *jadło* – *nijaki*/ *їжа* – жіночий.

Найбільша кількість відмінностей граматичного роду пов'язана з польськими іменниками, що виражають чоловічий рід. Зазвичай чоловічому роду таких іменників відповідає жіночий рід українських іменників.

З-поміж семантичних груп виділяємо 10, що представлені польськими іменниками чоловічого роду, якому майже у всіх випадках відповідають іменники жіночого роду, іноді середнього:

1) медичні терміни:

biseksualizm męski / бісексуальність – жіночий; *immunogram męski* / імунограма – жіночий.

2) мовознавчі терміни:

fonem męski / фонема – жіночий; *leksem męski* / лексема – жіночий; *morfem męski* / морфема – жіночий.

3) літературознавчі терміни:

cytat męski / цитата жіночий; *dramat męski* / драма – жіночий; *esej męski* / есе середній; *poemat męski* / поема- жіночий; *rym męski* / рима – жіночий.

4) назви їжі та столове приладдя:

kotlet męski / котлета – жіночий; *wafel męski* / вафля – жіночий; *suflet męski* / суфле – середній; *talerz męski* / тарілка – жіночий; *widelec męski* / виделка – жіночий.

5) абстрактні поняття:

cel męski / ціль жіночий; *cień męski* / тінь – жіночий; *dylemat męski* / дилема – жіночий.

6) об'єкти та споруди, їх частини:

kabaret – męski / кабаре – середній; *ratusz – męski* / ратуша – жіночий.

7) фізичні та хімічні терміни:

Dystans – męski / дистанція – жіночий.

8) напрями в мистецтві:

Gotyk męski / готика – жіночий.

9) одяг та аксесуари:

diadem – męski / діадема – жіночий; *kask męski* / каска – жіночий.

10) числа:

Tysiąc – męski / тисяча – жіночий.

Значно меншою кількістю представлено українські іменники, що виражають середній рід на протилежності чоловічому в польській мові.

Виділяємо:

1) напрями в мистецтві:

barok – męski / бароко – середній.

2) назви прикрас:

dekolt – męski / декольте – середній.

3) назви їжі :

filet – męski/ філе – середній.

4) літературознавчі терміни:

esej – męski / есе – середній.

5) назви рослин:

aloes – męski / алоє – середній.

6) хімічні терміни:

promil – męski/ проміле – середній.

Іменники польської мови, що мають жіночий граматичний рід, представляють 8 семантичних груп. У більшості випадків цим іменникам протиставляються іменники чоловічого роду, рідше – середнього роду. Найбільш чисельною семантичною групою цього роду є назви медичних термінів.

1) медичні терміни:

aborcja – żeński/ аборт – чоловічий; analiza żeński / аналіз – чоловічий; chrypa – żeński/ хрип – чоловічий; draża – żeński/ драз – середній; epiderma – żeński / епідерміс – чоловічий; gliceryna – żeński /гліцерин – чоловічий; glicyna – żeński/ гліцин – чоловічий; grupa – żeński/ груп – чоловічий; hipnoza – żeński /гіпноз – чоловічий; kapilara – żeński/ капіляр – чоловічий; narcoza – żeński/ наркоз – чоловічий; nekroza – żeński/ некроз – чоловічий; proteza – żeński/ протез – чоловічий; recepta – żeński/ реценнт – чоловічий; skleroza – żeński/ склероз – чоловічий; witamina – żeński / вітамін – чоловічий.

2) назви їжі та столове приладдя:

marmolada – *żeński*/ мармелад – чоловічий; *sałata* – *żeński*/ салат – чоловічий.

3) абстрактні поняття:

apokalipsa – *żeński*/ апокаліпсис – чоловічий; *dysputa* – *żeński* /диспут – чоловічий; *ekstaza* – *żeński* /екстаз – чоловічий.

4) речовини та матеріали:

benzyna – *żeński* / бензин – чоловічий:

5) об'єкти та споруди, їх частини:

fasada – *żeński*/ фасад – чоловічий; *fontanna* – *żeński* / фонтан – чоловічий; *kaskada* – *żeński* /каскад – чоловічий; *luka* – *żeński* /люк – чоловічий.

6) фізичні та хімічні терміни:

elektroda – *żeński*/ електрод – чоловічий; *elektrodializa* – *żeński* /електродіаліз – чоловічий; *elektroliza* – *żeński* /електроліз – чоловічий; *hydroliza* – *żeński* / гідроліз – чоловічий; *katoda* – *żeński* /катод – чоловічий; *wokaliza* – *żeński*/ вокаліз – чоловічий.

7) одяг та аксесуари:

odzież – *żeński* /одяг – чоловічий.

8) запозичені слова, що є незмінними в українській мові, мають граматичну категорію середнього роду:

renoma – *żeński* / реноме – середній; *rewia* – *żeński*/ ревію середній..

Також знаходимо відповідники, що мають середній рід в таких семантичних групах:

1) назви їжі:

veza *żeński*/ безе середній.

2) назви прикрас:

kolia *żeński*/ кольє середній.

В українській мові переважна більшість невідмінюваних іменників назв неістот найчастіше відноситься до середнього роду, на відміну від польської мови, де ці іменники можуть бути як чоловічого, так і жіночого родів.

3. ФОРМУВАННЯ ГРАМАТИЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ В ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ

3.1. Поняття граматичної компетентності

Методика як наука, з одного боку, має характеристики, притаманні будь-якій науці (теоретичний фундамент, експериментальну базу, робоче поле для перевірки науково обґрунтованих гіпотез), а з другого – специфічні об'єкти дослідження, що зумовлені як особливостями самого предмета, так і шляхами оволодіння ним [27, с. 43].

Мовознавці стверджують, що методика як наука тісно пов'язана з концепцією навчального процесу, його основними компонентами, які й складають сукупність об'єктів вивчення та об'єктів дослідження.

До основних компонентів навчального процесу відносяться:

- 1) навчаюча діяльність учителя;
- 2) навчальна діяльність учнів;
- 3) організація навчання [27, с. 43].

Дослідники демонструють такі критерії для аналізу граматичного мінімуму і його реалізації в навчально-методичному комплексі:

– Яку граматику презентує навчально-методичний комплекс (у підручнику, робочому зошиті, граматичному довіднику): педагогічну чи лінгвістичну?

– Чи узгоджено граматичний мінімум зі змістовим (темами, підтемами, проблемами) і комунікативним (сферами і ситуаціями спілкування, комунікативними функціями), наприклад, шляхом використання «природних» кореляцій між граматичними структурами і комунікативними функціями, синтаксисом і семантикою тощо?

— Де представлено граматичний мінімум: у кожному циклі підручника (виділено в окремий блок чи інтегровано в інші блоки), в коментарі (в кінці циклу чи в кінці підручника в додатку) або в граматичному довіднику?

— Чи розрізняється граматики продуктивних і рецептивних, усних і письмових форм спілкування (як у формі презентації, так і у відповідних вправах)?

— Які шляхи опанування граматичним матеріалом пропонує навчально-методичний комплекс: індуктивний, дедуктивний чи змішаний?

— Чи містить навчально-методичний комплекс вправи для оволодіння «граматикою тексту»?

— Якою мовою подаються граматичні правила: іноземною чи рідною?

— Які форми презентації граматичних правил передбачено: тільки вербальні чи за допомогою схем, таблиць та ілюстрацій?

— Яка лінгвістична термінологія вживається і чи мінімізована вона?

— Чи враховує навчально-методичний комплекс контрастивний аспект: порівняння з рідною та/або першою іноземною мовою? [27, с. 152-153].

Грамматична компетентність – це здатність людини до коректного граматичного оформлення своїх усних і писемних висловлювань та розуміння граматичного оформлення мовлення інших, яка базується на складній і динамічній взаємодії відповідних навичок і знань та граматичної усвідомленості. Основними компонентами граматичної компетентності виступають, таким чином, граматичні навички, граматичні знання і граматична усвідомленість. [27, с. 233].

Дослідники наголошують, що говорячи про знання як компонент граматичної компетентності, слід, перш за все, вирішити питання, яку граматику ми маємо на увазі. Існує так звана лінгвістична (або аналітична, формальна) граматики, тобто науковий лінгвістичний опис системи правил певної мови, і педагогічна (або навчальна) граматики, яка являє собою

перероблені правила лінгвістичної граматики, пристосовані для навчання мови. Педагогічна граматика завжди контрастивна, бо враховує вплив рідної мови. Навчальний матеріал до неї відбирається за суто методичними критеріями: нормативності, вживаності, відповідності потребам спілкування. Він організується циклічно й концентрично, передбачаються фази систематизації і повторення. [27, с. 234].

Уточнюючи поняття «педагогічна граматика», автори підручника «Методика навчання іноземних мов і культур : теорія і практика» наголошують на тому, що такі дослідники, як: Черноватий Л. М., Хельбіг Г., Дірвен Р.) визначають її як будь-який, орієнтований на вчителя і учня, опис або спосіб пред'явлення правил іноземної мови з метою забезпечення процесу його засвоєння, а також управління цим процесом. Метою застосування педагогічної граматики є перехід тих, хто навчається, до так званої інтуїтивної граматики, яка визначається як імпліцитне знання структури мови, тобто це знання, яке зазвичай не усвідомлюється, проте воно лежить в основі здібності того, хто говорить / пише, породжувати граматично коректні висловлювання, або здібності того, хто слухає / читає, розуміти їх. [27, с. 234].

Існують різні типи навчальної інформації, які допомагають учням одержувати граматичні знання:

1. Правила (описові правила і правила інструкції).
2. Зразок мовлення на рівні словоформи, словосполучення, фрази, понадфразової єдності.
3. Модель.
4. Схема.
5. Ілюстративна таблиця.
6. Когнітивна метафора (вербальна або зображальна). [27, с. 234].

3.2. Проблеми формування граматичної компетентності

Мовознавці зазначають, що труднощі формування граматичної компетентності можуть бути зумовлені такими групами факторів:

- 1) індивідуальні особливості учнів;
- 2) іноземною мовою, що вивчається;
- 3) навчанням [27, с. 240].

Відповідно до наведених вище факторів можна зазначити, що під час вивчення граматичного роду іменників польської мови: можуть виникнути наступні проблеми формування граматичної компетентності:

1. Польська мова на відміну від української є другорядним засобом спілкування.
2. Оволодіння граматиною польської мови відбувається вже в той час, коли студент добре знає граматику рідної мови, а відтак робить неусвідомлені помилки, проводячи паралелі між мовами, що, на перший погляд, мають майже однакову граматичну будову.
3. Відсутністю в українській мові такого розгалуженого поділу на граматичні роди, як в польській мові.
4. Співвідношення значень граматичних явищ (морфологічні показники роду іменників в досліджуваних мовах не збігаються)
5. Оволодінням граматичних явищ в морфології (наприклад, відсутність в українській мові граматичного роду множини).

Важливо під час засвоєння теми, що пов'язана з вивченням граматичної категорії роду, виконувати велику кількість вправ.

Вправа – це багаторазове виконання окремих операцій, дій чи діяльності. Будь-яка вправа має (відповідно до фазової структури мовленнєвої діяльності) чітку структуру і, як правило, чотири компоненти, один з яких (другий) є факультативним:

1. Завдання-інструкція до вправи.

2. Зразок виконання завдання-інструкції (факультативний компонент).
3. Виконання вправи.
4. Контроль викладачем за виконанням учнями вправи/завдання, самоконтроль або взаємоконтроль учнів [27, с. 181].

Для прикладу пропонуємо вправи-завдання із навчальної дисципліни **«Граматика польської мови»**.

Вправа 1. Визначте рід іменників:

kakadu

papuga

goryl

kurczak

mól

ptaszek

ryś

Kotlet

Marmolada

Salata

Seler

Suflet

Правильні відповіді:

kakadu żeński

papuga żeński

goryl męski

kurczak męski

mól męski

ptaszek męski

ryś	męski
Kotlet	męski
Marmolada	żeński
Sałata	żeński
Seler	męski
Suflet	męski

Вправа 2. Запишіть відповідну форму вказівного займенника – ten, ta або to:

Delfinarium, klasa, centrum, fasada, barok, diadem, odzież, afisz, akwarium, diagram, forum, kabaret.

Правильні відповіді:

To delfinarium, ta klasa, to centrum, ta fasada, ten barok, ten diadem, ta odzież, ten afisz, to akwarium, ten diagram, to forum, ten kabaret.

Вправа 3. Перекладіть словосполучення польською мовою:

Брудний акваріум, друга тисяча, новий протез, смачний вітамін, важкий диктант, велика цитата, зіпсований мармелад, мала тарілка, ця ціль, наша адреса.

Правильні відповіді:

Brudne akwarium, drugi tysiąc, nowa proteza, smaczna witamina, trudne dyktando, duży cytat, zepsuta marmolada, mały talerz, ten cel, nasz adres

Вправа 4. Доберіть до іменника прикметник, узгодивши його в роді:

a) stary, brzydki, mały, żółty, ranny, transgraniczny, dany, naukowy, pyszny, tradycyjny, rzymski, bezołowiowy, nowy.

b) kakadu, papuga, goryl, kurczak, ptaszek, recepta, leksem, esej, beza, jadło, sałata, benzyna, centrum.

Правильні відповіді:

Stara kakadu , brzydka papuga, mały goryl, żółty kurczak, ranny ptaszek, recepta transgraniczna, dany leksem, naukowy esej, pyszna beza, tradycyjne jadło, sałata rzymska, benzyna bezołowiowa, centrum nowe.

Отже, вивчення граматичної категорії роду в польській мові потрібно здійснювати у зіставленні з українською. Це навчання обов'язково мусить мати практичний характер та демонструвати спільні та відмінні риси систем двох мов. Саме такий підхід дозволить побудувати заняття так, щоб подолати міжмовну інтерференцію, а також уникнути помилок.

ВИСНОВКИ

Порівняльно-зіставне дослідження, що мало на меті знайти відмінності граматичного роду іменників двох слов'янських мов, дозволяє зробити такі висновки.

Категорія роду – це одна з основних категорій в граматичній будові мови. У польській та українській та мовах вона відображається на трьох рівнях: морфологічному, семантичному та синтаксичному. Семантичний рівень пов'язаний з лексичним значенням, а саме з категорією істот. Морфологічний рівень демонструє морфологічні засоби, що виражають цю категорію. Синтаксичний рівень показує зв'язок слів, що мають категорію роду.

У польській та українській мовах класичним є поділ іменників однини на три роди: чоловічий, жіночий та середній. У польській мові чоловічий рід додатково ділиться на чоловічо-особовий (*męskożywotny*) та чоловічо-речовий (*męskonieżywotny*), а також у множині виділяють чоловічо-особовий (*męskoosobowy*) та нечоловічо-особовий (*niemęskoosobowy*) роди. В українській мові родові форми іменників у множині зникають. Окрім традиційних трьох родів, також є спільний (подвійний) рід, який представлено великою кількістю іменників, на відміну від польської мови, де такого типу слів майже не знаходимо.

Категорія роду у іменників, що позначають назви істот, мають свою семантичну характеристику: слова чоловічого роду називають істот чоловічого роду, а слова жіночого роду – жіночого. Слід зазначити, що в кількісній характеристиці іменники істот чоловічого роду переважають, як в польській мові, так і в українській.

У ході дослідження було з'ясовано, що одне й те ж закінчення в різних мовах може показувати належність слів до різних родів, а тому словотвірний та морфологічний засоби вираження граматичного роду формально однакових

іменників не є ефективними. Тому, щоб проілюструвати відмінності граматичного роду іменників, використали синтаксичний засіб.

Найбільшу різницю в реалізації категорії роду в польській та українській мовах знаходимо у функціонуванні середнього роду. Переважну більшість становлять іменники польської мови, що мають закінчення **-um**, наприклад: *konsylium, muzeum, centrum*. Польська мова зберігає в таких словах значення середнього роду, як і в латинській, звідки вони і були запозичені.

В українській мові іменники на **-ум** зазвичай передають граматичне значення чоловічого роду, наприклад: *акваріум, консиліум / аквариум, консилиум*. Досить часто в українській мові знаходимо інші закінчення, що змінилися внаслідок пристосування запозичень з латинської мови до цих мов. Простежуємо такі варіанти: **-ія**, (жіночий рід), **-ій**, (чоловічий рід) у порівнянні з польським **-um**, наприклад: *гімназія / gimnazium; критерій / kryterium*.

Значно менша кількість іменників середнього роду на **-о**, яким відповідають українські іменники чоловічого роду, наприклад: *dyktando / диктант*.

Велика кількість відмінностей граматичного роду пов'язана з польськими іменниками, що виражають чоловічий рід. Зазвичай чоловічому роду таких іменників відповідає жіночий рід українських іменників, наприклад: *fonem / фонема; cytat / цитата; drammat / драма; cel / ціль*.

Іменники польської мови, що мають жіночий граматичний рід, представляють кількісно найменшу категорію. У більшості випадків цим іменникам протиставляють іменники чоловічого роду, рідше – середнього роду. Найбільш чисельною темантичною групою цього роду є назви медичних термінів. Наприклад: *analiza / аналіз; marmolada / мармелад; renoma / реноме*.

При порівняльному аналізі відмінностей граматичного роду іменників досліджуваних мов, що мають формально близьку будову, було виявлено, що кількісно переважають назви неістот.

Розподіл на граматичні роди в польській та українській мовах є подібний. Основним критерієм для родової класифікації в цих мовах є фонетична природа слова, а саме – закінчення. Незважаючи на подібність, категорія роду в цих мовах має і значні відмінності.

Досліджено відмінності визначення категорії роду назв істот, таких прикладів виявлено 21, що становить 9 % від загальної кількості вибраних лексем.

Суттєві відмінності в порівнюваних мовах проявляються у визначенні граматичного роду неістот. Таких іменників ми знаходимо 222, що становить 91 % досліджуваного матеріалу. Відмінності граматичного роду назв неістот простежено в різних семантичних групах.

Пропонуємо таку лексико-семантичну класифікацію:

- 1) медичні терміни;
- 2) мовознавчі терміни;
- 3) літературознавчі терміни;
- 4) назви їжі та столове приладдя;
- 5) абстрактні поняття;
- 6) речовини та матеріали;
- 7) назви рослин;
- 8) об'єкти, місця та споруди, їх частини;
- 9) фізичні та хімічні терміни;
- 10) напрями в мистецтві;
- 11) одяг, прикраси та спорядження;
- 12) числа;
- 13) інше.

Зіставлення формально однакових іменників у двох слов'янських мовах дозволило простежити відмінності граматичного роду цих іменників, а також динаміку розвитку категорії роду на сучасному етапі розвитку мови. Наприклад,

категорія чоловічого роду найбільш продуктивна в обох досліджуваних мовах, а категорія середнього роду має досить високу продуктивність у польській мові, на відміну від української, де спостерігаємо менш активне вживання цієї категорії.

Методичний розділ пропонує ряд завдань, які можна застосувати як дидактичний матеріал під час вивчення граматики польської мови, розмовного практикуму польської мови тощо з метою формування граматичних компетенцій. Також наведено завдання, які пропонують удосконалити граматичні навички, щоб не допускати помилок при перекладі та активному використанні польської мови та можуть бути використані на перекладацьких дисциплінах.

Перспективу дослідження вбачаємо у порівняльному аналізі функціонування інших граматичних категорій у формально однакових лексемах.

ПЕРЕЛІК ДЖЕРЕЛ ПОСИЛАННЯ

1. Басова Г. Д., Качура А. В., Кихно А. В. Сопоставительная грамматика русского и украинского языков : [монография] : НАН Украины, Ин-т языковед. им. А. А. Потебни. Киев: Наук. думка, 2003. 533 с.
2. Безпояско О. К. Іменні граматичні категорії (функціональний аналіз). Київ : Наукова думка, 1991. 172 с.
3. Безпояско О. К., Городенська К. Г., Русанівський В. М. Граматика української мови. Морфологія. Київ : Либідь, 1993. 336 с.
4. Бундза І. В. Функціонування іменників *singularia tantum* у сучасній польській мові: Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук (доктора філософії) за спеціальністю 10.02.03 : слов'янські мови.:Львівський національний університет імені Івана Франка, Інститут мовознавства імені О. О. Потебні НАН України. Київ, 2018. 224 с.
5. Виноградов В.В., Истрин Е.С., Бархударов С.Г. Грамматика русского языка. Москва : Издательство Академии наук СССР, 1960. 720 с.
6. Вихованець І. Р. Частини мови в семантико-граматичному аспекті. Київ : Наукова думка, 1988. 256 с.
7. Вихованець І. Р., Городенська К. Г. Теоретична морфологія української мови : академічна граматика. Київ : Пульсари, 2003. 398 с.
8. Волох О. Т. Сучасна українська літературна мова. Морфологія. Синтаксис : підручник для вузів .Київ : Вища школа, 1989. 334 с.
9. Горпинич В. О. Морфологія української мови : підруч. для студ. ВНЗ .Київ : Академія, 2004. 335 с.
10. Губич В.В. Номінація граматичної категорії роду в граматиках і словниках польської мови XVI–I пол. XX ст. URL: <http://mova.onu.edu.ua/issue/view/14345> (дата звернення: 25.07.2022).

11. Дегтярев В. И. Основы общей грамматики. Ростов-на-Дону: Издательство Ростовского университета, 1973. 255 с.
12. Загнітко А. Теоретична граматика української мови: Морфологія: Монографія. Донецьк: Дон ДУ, 1996. 437 с.
13. Зелінська М.З. Комунікативна компетенція молодих носіїв польської мови західних областей України URL: https://chtyvo.org.ua/authors/Zelinska_Mariia/Komunikatyvna_kompetentsiia_molodykh_nosiiv_polskoi_movy_zakhidnykh_oblastei_Ukrainy/ (дата звернення: 21.07.2022).
14. Касевич В. Б. Семантика. Синтаксис. Морфологія. Москва: Наука, 1988. 310 с.
15. Кононенко В. І., Кононенко І. В. Контрастивна граматика української та польської мов. Київ : Вища школа, 2006. 391 с.
16. Кочерган М. П. Вступ до мовознавства : підручник для студентів філологічних спеціальностей вищих навчальних закладів. Київ : Академія, 2001. 368 с.
17. Кочерган М. П. Загальне мовознавство : підручник для студентів філологічних спеціальностей вищих закладів освіти. Київ : Академія, 1999. 288 с.
18. Кравчук А. М. Граматика і успішність комунікації (дещо з польсько-українських граматичних контрастів). *Проблеми слов'янознавства*. 2012. Вип. 61. С. 111–128.
19. Кравчук А. М. Лексикологія і культура польської мови : у 2 т. Т. 2: Культура мови: підруч. для вищих навч. закл. Київ : Фірма „ІНКОС”, 2011. 520 с.
20. Кравчук А. М. Морфологія сучасної польської мови (словозміна). Львів : Українська академія друкарства, 2007. Ч. I. 140 с. 194

21. Кравчук А. М. Польська мова – українцям: Іменна словозміна з елементами синтаксису. Львів : Українська академія друкарства, 2008. 288 с.
22. Кравчук А. М. Польська мова. Граматика з вправами: підруч. для вищих навч. закл. Київ : Фірма „ІНКОС”, 2016. 454 с.
23. Курс сучасної української літературної мови: у 2 ч. Ч. 1 : підруч. для ф-тів мови і л-ри пед. ін-тів. Київ : Рад. шк., 1965. 422 с.
24. Кучеренко І. К. Теоретичні питання граматики української мови. Ч. 1. Морфологія. Київ : Видавництво Київського університету, 1961. 172 с.
25. Кучеренко І. К. Теоретичні питання граматики української мови. Ч. 2. Морфологія. Київ : Вища школа, 1964. 159 с.
26. Леонова М. В., Іменники так званого спільного роду. «Мовознавство». 1969. №6. URL: <https://studfile.net/preview/7845849/page:56/>(дата звернення: 15.02.2022).
27. Матвіяс І. Г. Курс сучасної української літературної мови. Морфологія. Київ : Радянська школа, 1962 163 с.
28. Методика навчання іноземних мов і культур : теорія і практика : підручник для студ. класичних, педагогічних і лінгвістичних університетів / Бігич О. Б., Бориско Н. Ф., Борецька Г. Е. та ін. / за загальн. ред. С. Ю. Ніколаєвої. Київ : Ленвіт, 2013. 590 с.
29. Національний корпус української мови : URL: <http://www.mova.info/corpus.aspx> (дата звернення: 25.08.2022).
30. Потебня А. А. Из записок по русской грамматике : в 4-х томах: URL: http://elib.gnpbu.ru/text/potebnya_iz-zapisok-po-russkoj-grammatike_t1_1958/go,94;fs,1/(дата звернення: 15.02.2022).
31. Пфайфер Ю. В. «Відмінності граматичного роду назв істот формально близьких іменників польської та української мов» *Славістичні студії: лінгвістика, літературознавство, дидактика*: збірник наукових праць. Хмельницький, 2022. Випуск дванадцятий. У друці.

32. Самійленко С.П., Категорія роду, «Українська мова і література в школі», №10, 1965: URL: <https://philology.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2015/04/> (дата звернення: 15.02.2022).

33. Селіванова О.О. Лінгвістична енциклопедія. Полтава: Довкілля-К, 2010. 843 с.

34. Сучасна українська літературна мова : в 5-и кн. Кн. 2. Морфологія. Київ : Наукова думка, 1969. 583 с.

35. Тимченко Є., Рід в українській мові. *Ювілейний збірник на пошану академіка М. С. Грушевського*: частина історико-літературна URL: <https://diasporiana.org.ua/wp-content/uploads/books/14904> (дата звернення: 13.06.2022).

36. Шевчук С. В. Сучасна українська літературна мова : навчальний посібник. Київ : Алерта, 2011. 544 с.

37. Bąk P. Gramatyka języka polskiego : zarys popularny. Warszawa : Wiedza Powszechna, 1977. 454 s.

38. Bańko M. Wykłady z polskiej fleksji. Warszawa : Wydawnictwo Naukowe PWN, 2007. 240 s.

39. Bobrowski I. Gramatyka opisowa języka polskiego (zarys modelu generatywno-transformacyjnego). T. 1. Struktury wyjściowe. Kielce : Wyższa Szkoła Pedagogiczna im. Jana Kochanowskiego, 1995. 291 s. 201

40. Ewa Straś Tekstowe wykładniki kategorii rodzaju rzeczowników nieodmiennych w języku rosyjskim URL: https://rebus.us.edu.pl/bitstream/20.500.12128/10299/1/Stras_Tekstowe_wykladniki_kategorii_rodzaju_rzeczownikow_nieodmiennych_w_jezyku_rosyjskim.pdf/ (дата звернення: 13.08.2022).

41. Doroszewski W. Podstawy gramatyki polskiej. Cz. Warszawa : Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1952. 319 s.

42. Doroszewski W. *Studia i szkice językoznawcze*. Warszawa : Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1962. 470 s.
43. Dyszak A. Rzeczowniki defektywne *Język Polski*. 1999. T. LXXIX. Z. 1–2. – S. 79–92.
44. Długosz-Kurczabowa K., S. Dubisz, *Gramatyka historyczna języka polskiego*. Warszawa, 1999. URL: <https://docer.pl/doc/exc1s0/> (data звернення: 16.02.2022).
45. *Gramatyka opisowa języka polskiego z ćwiczeniami*. T. 2. Fleksja, składnia pod. red. W. Doroszewskiego, B. Wieczorkiewicza ; oprac. B. Bartnicka-Dąbkowska, M. Jaworski, R. Sinielnikoff. Warszawa : Państwowe Zakłady Wydawnictw Szkolnych, 1961. – 403 s.
46. *Gramatyka współczesnego języka polskiego : morfologia* / pod red. R. Grzegorzycowej, R. Laskowskiego, H. Wróbla. Warszawa : Wydawnictwo Naukowe PWN, 1998. 360 s.
47. Grochowski M. O ustalaniu reprezentacji semantycznej nazw przedmiotów konkretnych : *Z polskich studiów slawistycznych*. 1988. Seria 7. S. 139–147.
48. Grochowski M. Obiekty, cele i metody definiowania a rodzaje definicji : zarys problematyki / Maciej Grochowski / *O definicjach i definiowaniu* ; pod red. J. Bartmińskiego, R. Tokarskiego. Lublin : Wydawnictwo UMCS, 1993. S. 35– 48.
49. Gruszczyński W. Fleksja rzeczowników pospolitych we współczesnej polszczyźnie pisanej. Na materiale „Słownika języka polskiego” PAN pod redakcją W. Doroszewskiego / Włodzimierz Gruszczyński. Wrocław : Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1989. 154 s.
50. Gruszczyński W. Informacja gramatyczna w wielkim słowniku współczesnego języka polskiego / Włodzimierz Gruszczyński. *Wokół słownika współczesnego języka polskiego: materiały konferencji w Paszkówce 26–28 XI 1986 r.* ; pod red. W. Lubasia. Wrocław ; Warszawa ; Kraków ; Gdańsk ; Łódź : Zakład

Narodowy imienia Ossolińskich. Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk, 1988. S. 79–100.

51. Grzegorzyczkowa R. Kategorie gramatyczne. *Współczesny język polski* : Encyklopedia ; pod red. J. Bartmińskiego. Lublin : Wydawnictwo UMCS, 2001. S. 453–467.

52. Klemensiewicz Z. Gramatyka współczesnej polszczyzny kulturalnej. Lwów : Książnica-Atlas, 1939. 176 s.

53. Kucała M. Informacje gramatyczne w wielkim słowniku współczesnego języka polskiego. *Wokół słownika współczesnego języka polskiego*. Materiały konferencji w Paszkówce 26–28 XI 1986 r. ; pod red. W. Lubasia. Wrocław ; Warszawa ; Kraków ; Gdańsk ; Łódź : Zakład Narodowy imienia Ossolińskich. Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk, 1988. S. 101–110. 207

54. Danuta Buttler, Halina Kurkowska, Halina Satkiewicz. Kultura języka polskiego : zagadnienia poprawności gramatycznej /. Wyd. 3. Warszawa : Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1976. 480 s.

55. Hanna Jadacka. Kultura języka polskiego. Fleksja, słowotwórstwo, składnia. Warszawa : PWN, 2005. 252 s.

56. Kuryłowicz J. O rozwoju kategorii gramatycznych. Kraków, 1968. 345 s.

57. Łoś J. Gramatyka polska. Cz. 2. Słowotwórstwo Jan Łoś. Lwów : Zakład Narodowy im. Osolińskich, 1925. 336 s. URL: <https://polona.pl/item/gramatyka-polska-cz-2-slowotworstwo,MTE3NzI0OTk/175/# info:metadata>. (дата звернення: 13.08.2022).

58. Mańczak W. Ile rodzajów jest w polskim? *Jezyk Polski*, XXXVI. 1956. S. 116-121.

59. Maryniakowa I. Gramatyka konfrontatywna rosyjsko-polska. Morfologia ze Słowotwórstwem. Warszawa : Omnitech Press, 1993. 239 s.

60. Moszyński L., Wstęp do filologii słowiańskiej. Warszawa, 1984 204 s.

61. Nagórko A. Zarys gramatyki polskiej. Warszawa : Wydawnictwo Naukowe PWN, 2006. 331 209 s.

62. Narodowy korpus języka polskiego URL: : <http://nkjp.pl>. (дата звернення: 14.08.2022).

63. Saloni Z. Kategoria rodzaju we współczesnym języku polskim. *Kategorie gramatyczne grup imiennych we współczesnym języku polskim* : Materiały konferencji Pracowni Gramatyki Współczesnej Polszczyzny Instytutu Języka Polskiego PAN, Zawoja, 13–15 XII 1974 ; pod red. R. Laskowskiego. Wrocław : Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1976. S. 41–76.

64. Saloni Z. Podstawy teoretyczne „Słownika gramatycznego języka polskiego”. Warszawa, 2012 URL: <http://sgjp.pl/static/pdf/Wst%C4%99p%20do%20II%20wydania%20SGJP.pdf>. (дата звернення: 10.08.2022)

65. Skarżyński M. Części mowy i ich kategorie w gramatykach polskich XIX i XX wieku (1817–1938). Kraków : Nakł. Uniwersytetu Jagiellońskiego, 1994. 119 s.

66. Słowniki dawne i współczesne. Internetowy przewodnik edukacyjny URL:: <http://www.leksykografia.uw.edu.pl/>. 211 (дата звернення: 11.08.2022)

67. Strutyński J. Gramatyka polska : wprowadzenie, fonetyka, fonologia, morfologia, składnia. Kraków : Wydawnictwo Tomasz Strutyński, 1998. 367 s.

68. Tabakowska E. Kategorie gramatyczne. *Kognitywne podstawy języka i językoznawstwa* ; pod red. E. Tabakowskiej. Kraków : Universitas, 2001. S. 38–40.

69. Wróbel H. Gramatyka języka polskiego : podręcznik akademicki : Kraków : Od Nowa, 2001. 335 s. 213

70. Zaron Z., Aspekty funkcjonalne polskiej kategorii Charakterystyka fleksyjna, Warszawa: Puńsk: Wydawnictwo «Auśra», 2004. 265 s.

II. Словники та енциклопедії

71. Ганич Д. Г. Словник лінгвістичних термінів : Київ : Вища школа, 1985. 360 с.

72. Словник української мови : в 11 т. За ред. І. К. Білодіда: Київ : Наук. думка, 1970–1980. Т. I–XI. URL: <http://sum.in.ua/> (дата звернення: 17.08.2022)

73. Українська мова: енциклопедія / Редкол.: В. М. Русанівський, О. О. Тараненко, М. П. Зяблюк та ін. 2 вид. випр. і доп: Київ : Укр. енцикл. ім. М. П. Бажана, 2004. 824 с.

74. Elektroniczny słownik języka polskiego XVII i XVIII wieku URL:: http://xvii-wiek.ijp-pan.krakow.pl/pan_klient/. 214

75. Encyklopedia językoznawstwa ogólnego, red. Urbańczyk S., Kucała M., Wyd. III. Wrocław, 1999. URL: <https://w.bibliotekacyfrowa.pl/publication/237410/> (дата звернення: 19.08.2022)

76. Encyklopedia językoznawstwa ogólnego, red. K. Polański, wyd. II. Wrocław, 1999. URL: <https://w.bibliotekacyfrowa.pl/publication/23740/> (дата звернення: 17.08.2022)

77. Inny słownik języka polskiego : w 2 t.: Multimedialny słownik szkolny PWN] / Pod red. M. Bańki. – Warszawa : PWN, 2000. – 1 електрон. опт. диск (CD-ROM) ; Систем. вимоги: Pentium ; 32 Mb RAM ; Windows 95, 98, 2000, XP.

78. Indeks a tergo do Słownika języka polskiego pod redakcją Witolda Doroszewskiego, red. R. Grzegorzycowa, J. Puzynina, Warszawa, 1973 URL: <https://www.worldcat.org/title/indeks-a-tergo-do-sownika-jezyka-polskiego-pod-redakcja-witolda-doroszewskiego/oclc/2934924/> (дата звернення: 27.08.2022).

79. Słownik gramatyczny języka polskiego URL: <http://sgjp.pl/leksemy/> (дата звернення: 17.08.2022).

80 Słownik języka polskiego : w 11 t.] / Pod red. W. Doroszewskiego. Warszawa : PWN, 1958–1969. URL: <http://www.sjpd.pwn.pl/>.(дата звернення: 17.08.2022)

81. Słownik języka polskiego : w 8 t. Pod red. J. Karłowicza, A. Kryńskiego, W. Niedźwiedzkiego. Warszawa, 1900 – 1927 URL:<http://ebuw.uw.edu.pl/publication/254>. (дата звернення: 17.08.2022)

82. Uniwersalny słownik języka polskiego : w 6 t. Pod red. S. Dubisza. Warszawa : PWN, 2003. – 1 електрон. опт. диск (CD-ROM) ; Систем. вимоги: Pentium ; 32 Mb RAM ; Windows 95, 98, 2000, XP.